

Mišljenje i uvjerenja učitelja o školskom vrtu u nastavi prirode i društva

Erjavec, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:044003>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

**VALENTINA ERJAVEC
DIPLOMSKI RAD**

**MIŠLJENJE I UVJERENJA UČITELJA O
ŠKOLSKOM VRTU U NASTAVI PRIRODE I
DRUŠTVA**

Zagreb, rujan 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Zagreb)

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Valentina Erjavec

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: Mišljenje i uvjerenja učitelja o
školskom vrtu u nastavi prirode i društva**

MENTOR: doc. dr. sc. Alena Letina

Zagreb, rujan 2019.

SADRŽAJ

SAŽETAK	2
SUMMARY	3
1. UVOD	5
2. TEORIJSKO POLAZIŠTE	7
3. POVIJESNI RAZVOJ ŠKOLSKIH VRTOVA	9
3.1. Školski vrtovi u 18. stoljeću	9
3.2. Školski vrtovi u 19. stoljeću	10
3.3. Školski vrtovi u 20. stoljeću	15
3.4. Školski vrtovi za vrijeme Prvog svjetskog rata	15
4. REFORMACIJA ŠKOLSKIH VRTOVA I OSNIVANJE UČENIČKIH ZADRUGA	18
5. PROMJENE U EUROPSKOM I HRVATSKOM ŠKOLSTVU	21
5.1. Pedagoške ideje europskih reformatora	21
5.2. Pedagoške ideje hrvatskih reformatora	22
6. GOSPODARSKI I DRUŠTVENI ZNAČAJ ŠKOLSKIH VRTOVA	25
7. ODGOJNO-OBRAZOVNE ZADAĆE ŠKOLSKIH VRTOVA	29
8. OSNIVANJE I ORGANIZACIJA ŠKOLSKIH VRTOVA	32
9. IZVOĐENJE NASTAVE U ŠKOLSKOM VRTU	34
10. DANAŠNJE STANJE ŠKOLSKIH VRTOVA	36
11. CILJ, PROBLEM I HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA	38
11.1. Cilj istraživanja	38
11.2. Problem	38
11.3. Hipoteza	38
12. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	40
12.1. Uzorak ispitanika	40
12.2. Vrsta, metoda, instrument i postupak istraživanja	40
13. REZULTATI I RASPRAVA	42
14. ZAKLJUČAK	47
LITERATURA	48
PRILOZI	50
Izjava o samostalnoj izradi rada	55

SAŽETAK

Osnovni značaj školskih vrtova jest u tome što osim zorne nastave omogućuje učenicima da samostalno dolaze do zaključaka, da aktivno sudjeluju u nastavnom procesu te da stječu radne navike. Pri takvom obliku nastave učitelj je jedan od glavnih aktera koji vodi svoje učenike kroz nastavni proces, koji ih potiče i usmjerava prema cilju. Iako nastava u školskom vrtu iziskuje veću pripremljenost učitelja, konačni rezultati su višestruki. Učenici ne samo da borave na svježem zraku, oni se kroz različite zadatke uče uzajamnom poštivanju i toleranciji, vlastitim rukama dolaze do finalnog proizvoda, a znanje i vještine koje stječu ostaju dugotrajno zapamćeni.

Temeljni cilj ovog rada bio je razmotriti povijesni razvoj školskih vrtova te ispitati stavove današnjih učitelja o važnosti školskih vrtova za odgojno-obrazovni sustav. Teorijski dio posvećen je, kako je već navedeno, povijesnom razvoju te različitim ulogama školskih vrtova kroz povijest dok se empirijski dio odnosi na ispitivanje mišljenja i uvjerenja današnjih učitelja o važnosti školskih vrtova. Istraživanje se temeljilo na uzorku od 100 učitelja primarnog obrazovanja (N=100), na području Grada Zagreba, Zagrebačke i Bjelovarsko-bilogorske županije. Podaci su prikupljeni metodom anketiranja, odnosno anketnim upitnikom sastavljenim za potrebe ovog istraživanja. Istraživanjem se želio ispitati stav, odnosno mišljenje i uvjerenja učitelja o važnosti školskih vrtova u nastavi. Rezultati su pokazali da većina učitelja (95%) smatra školski vrt važnim za odgojno-obrazovni sustav te većina njih (93%) smatra da školski vrt treba implementirati u nastavni kurikulum prirode i društva. Daljnjom analizom utvrđeno je da učitelji smatraju da nastava u školskom vrtu povećava motivaciju, potiče učenike na razmišljanje i samostalno otkrivanje te razvija pozitivan stav prema radu. Osim toga rezultati su pokazali da učitelji smatraju da država ne daje dovoljno financijskih sredstava za izgradnju i održavanje školskih vrtova, a uz to iziskuju veliku angažiranost i financijsku pomoć škole i/ili roditelja. Od ukupnog broja ispitanih njih 39% radi u školi koja ima školski vrt dok njih 61% radi u školi koja nema školski vrt. Učitelji koji ne posjeduju školski vrt osim nedostatka financijskih sredstava, kao razlog navode nedostatak materijala potrebnih za obradu i brigu o školskom vrtu te nedostatak prostora.

KLJUČNE RIJEČI: školski vrt, izvanučionička nastava, povijesni razvoj školskih vrtova, uloga i značaj školskih vrtova

SUMMARY

The main significance of „school gardens“ is, alongside to the more vivid lessons, the possibility for the students to actively engage in the learning process, as well as to build positive work habits. This type of a teaching environment asks of teachers to be leaders who will guide their students through the learning process in order to successfully reach the wanted goals. Lessons of the aforementioned type also ask for an additional preparation on the teachers' part, which consequently leads to the overall educational outcomes to be far greater than in the typical classroom. Alongside to spending their time outside of the classroom, students have a chance to learn about tolerance and respect through their practical assignments. Such practical and sometimes physical approach to school assignments leads to the long-lasting knowledge and skills retention.

The main purpose of this paper was to examine the historical development of the idea of „school gardens“, as well as to analyze the attitudes of the contemporary teachers about the importance of the aforementioned for the educational system. The theoretical part of this paper deals with the historical part of the study, while the empirical part of it touch on the analysis of the attitudes and beliefs of the teachers on the importance of „school gardens“. The research was carried out among the population of primary school teachers located in the Zagreb area, the Zagreb County as well as the Bjelovar-Bilogora County. Data were collected by the means of polling, i.e. a questionnaire, which was constituted for the purposes of this research. The main purpose behind this paper was to examine the teachers' beliefs and attitudes towards the „school gardens“. The results have shown that the majority of the interviewed teachers (95%) hold that „school gardens“ are important for the educational system, and the vast majority of them (93%) also believes that such form of lectures should be a part of the National Curriculum for the science group of subjects. Further analysis showed that the teachers find that the class held in the „school garden“ is motivating for the students, and it stimulates the students to think critically and explore independently while at the same time developing a positive attitude towards work. Furthermore, teachers have concluded that the government's funding of „school gardens“ is severely lacking, so the majority of the funding goes through the parents and the schools themselves. Out of all the interviewees, 39 % of them are currently employed in school that have a „school garden“, while 61 % of them are not. The latter believe that the main reason

for it is the lack of funding, lack of the available area as well as the shortage of materials and tools for agriculture and activities involving outdoor engagement.

Keywords: school garden, out-of-the-classroom teaching, historical development of the school gardens, role and significance of the school gardens

1. UVOD

„Školski vrt definira se kao zasađena površina koja se koristi u nastavi od strane učenika i učitelja“ (Anđić i Radošević, 2016, str. 289; prema Yu, 2012). To je mjesto gdje učenici stječu znanja i vještine na potpuno drugačiji način od onoga na kakav su navikli boraveći u zatvorenim učionicama. De Zan (2005) navodi kako je školski vrt svojevrsni laboratorij u slobodnoj prirodi, pogodan za promatranje, izvođenje praktičnih radova, postupno uvođenje učenika u prirodoslovne postupke i znanstvenoistraživački rad. Potrebno je da škola bude mjesto gdje učenici žive, aktivno sudjeluju i stječu znanja na temelju vlastitog iskustva. „Školski vrt kao sastavni dio školskoga dvorišta i školskoga okoliša pruža velike mogućnosti za obradu brojnih nastavnih sadržaja; za nastavu u prirodi, za organizaciju izvannastavnih aktivnosti, te za korisno provođenje slobodnoga vremena tijekom kojega se nenametljivo mogu razvijati brojne psihofizičke osobine, usvajati nova znanja i vještine, a sve u zdravom okružju“ (Slačanac i Munjiza, 2007, str. 87).

Školski vrtovi kroz povijest imaju različite funkcije i značaj kako za odgojno-obrazovni sustav tako i za društvo u cjelini. Razmatrajući povijesni razvoj, uočavamo da su prve informacije o školskim vrtovima vezane uz pojam botaničkih vrtova. Mnogobrojnim naredbama, uredbama i propisima školski vrtovi od izrazito gospodarsko-proizvodne funkcije postaju jedan od glavnih elemenata odgojno-obrazovnog sustava. „Razdoblje između 1871. i 1914. godine bilo je vrijeme zakonskoga uređivanja školskih vrtova i svi doneseni zakoni u tom razdoblju propisivali su obveznost školskih vrtova“ (Slačanac i Munjiza, 2007, str. 88).

U današnjem odgojno-obrazovnom sustavu školski vrtovi su marginalizirani i nemaju značaj kakav su uživali u prošlosti. Anđić i Radošević (2016) navode kako su jedni od glavnih uzročnika zanemarivanja školskih vrtova, nedostatak prostora i vremena učitelja, manjak financijskih sredstava, nedovoljna potpora školskog osoblja, slab interes, nedovoljno hortikulturno i estetsko znanje te preopterećenje učitelja.

Unutar rada bit će razmotren razvoj školskih vrtova i njihov značaj kroz povijest. Teorijski dio rada odnosi se na povijesni razvoj školskih vrtova od 18. stoljeća pa sve do danas. Također jedno poglavlje posvećeno je današnjoj ulozi školskih vrtova u nastavnom procesu. Osim toga u radu je naglašena i važnost učeničkih zadruga kao sastavnog elementa školskih vrtova. Peto poglavlje odnosi se na razmatranje različitih

ideja europskih i hrvatskih reformatora na području izvanučioničke nastave te iskustvenog učenja. Nadalje šesto i sedmo poglavlje naglašavaju društveno-gospodarski te odgojno-obrazovni značaj školskih vrtova. U njima je vidljiva višedimenzionalna funkcija školskih vrtova. U radu su prikazani i različiti načini organizacije školskih vrtova te izvođenja nastave u njemu. Posljednje poglavlje, teorijskog dijela, prikazuje današnje stanje i ulogu školskih vrtova u nastavnom procesu.

Jedan od glavnih ciljeva ovog rada bio je ispitati mišljenje i uvjerenja učitelja o školskom vrtu i njegovoj primjeni u nastavi prirode i društva. Na temelju analize anketnog upitnika utvrdit će se prihvaćenost ili odbijenost postavljenih hipoteza. Instrument istraživanja koncipiran je tako da se ispita stav učitelja o tome smatraju li školski vrt važnim za odgojno obrazovni sustav te smatraju li da školski vrt pridonosi motivaciji, samostalnom otkrivanju i pozitivnom stavu učenika prema radu. Također, analizom dobivenih rezultata utvrdit će se koji su glavni razlozi učitelja za neposjedovanje školskih vrtova.

Glavni poticaj za navedeno istraživanje jest svjesnost autorice o današnjoj zanemarenosti školskih vrtova kako od strane državnog sustava tako i od strane učitelja. Cilj empirijskog dijela rada jest ispitati stavove učitelja o samoj instituciji školskih vrtova, a uz to i razloge zbog kojih su školski vrtovi danas toliko marginalizirani. Želja autorice je podsjetiti društvo i sudionike obrazovnog procesa na iznimnu ulogu i važnost školskih vrtova. Također potrebno je potaknuti učitelje da nadvladaju sve prepreke i ustraju u volji i želji da školski vrtovi ponovno steknu popularnost i značaj kakav su imali nekad. Ovo istraživanje također može biti poticaj nekom daljnjem, složenijem istraživanju ili poticaj za neki noviji i suvremeniji literarni rad na temu školskih vrtova.

2. TEORIJSKO POLAZIŠTE

Analizirajući povijesni razvoj školskih vrtova, potrebno je razmotriti različite odgojno-obrazovne sustave i pedagoške koncepte koji su imali izrazit utjecaj na njihov razvoj i organizaciju. Jedan od tih koncepata jest sustav *stare škole*. Stara škola javlja se još u 19. stoljeću, a karakterizira je izrazita naglašenost intelektualnog razvoja zapostavljajući emocionalni i psihomotorički dio. Osim naziva *stara škola* koristi se i naziv *herbartovska škola* po njezinu utemeljitelju Herbartu. „U takvoj školi dominiraju represivne odgojne metode i zanemarivanje prirodnog razvoja djeteta, potrebe za kretanjem, kreativnim potvrđivanjem i uopće raznovrsnim drugim aktivnostima“ (Bognar i Matijević, 2005, str. 58). Takvom didaktičkom konceptu najviše se zamjeralo to što je nastava isključivo frontalna, učenicima se prenosilo činjenično znanje bez mogućnosti da samostalno dolaze do određenih zaključaka i saznanja. „Odgojni rad je zapostavljen, škola je udaljena od života i ne priprema za život“ (Munjiza, 2003, str. 9). Krajem 19. i početkom 20. stoljeća kao reakcija na *staru školu* javlja se *nova škola*. Munjiza (2003) navodi kako u *novoj školi* dominiraju različiti oblici aktivnosti učenika, samostalnog rada, suradništva i kreativnosti. Uz pojam *nove škole* usko se veže i pojam *radne škole* koja zagovara odmak od potpunog intelektualizma i stavlja naglasak na emocionalni i motorički razvoj djeteta. „I pokret radne škole pojavio se kao rezultat traženja organizacijskih rješenja za prevladavanje slabosti „stare škole“, prije svega naglašenog intelektualizma u njoj i krutog predmetnog sustava s naglašenom prisutnošću predavačke nastave“ (Bognar i Matijević, 2005, str. 59). Pojam *radne škole* ne podrazumijeva samo manualni (ručni) rad već takva pedagoška koncepcija obuhvaća samostalnost i slobodu učenika prilikom izvođenja različitih aktivnosti. „Doda li se tomu i nužnost drugačijeg obrazovanja učitelja koji bi radili u takvoj školi, dolazimo do zaključka da pitanje radne škole nije samo pitanje promjene metode nego cjelokupne filozofije odgoja i obrazovanja i napose materijalne osnove pa i organizacije školstva“ (Batinić i Radeka, 2017. str. 46). Ovakav oblik odgojno-obrazovnog djelovanja u potpunosti se razlikuje od načina poučavanja koji je njegovala *stara škola*. „Među pedesetak karakterističnih termina za novu školu najveću frekvenciju i razgranatost imaju termini: aktivnost, interes, nastava, rad i škola“ (Munjiza, 2003, str. 9). U ovakvom odgojno-obrazovnom okružju uz sadržajno bogatije učionice gradili su se laboratoriji, kabineti, tereni za igru i školski vrtovi. Munjiza (2003) navodi kako su školski vrtovi, kao svojevrsne

izvannastavne institucije, imali izrazitu važnost pri realizaciji različitih oblika aktivnosti učenika. Stavljajući naglasak na aktivnost, kao temelj obrazovnog sustava, javljaju se prve škole utemeljene na manualnom odnosno tjelesnom radu. „Pojam radne škole dopunjava se novim sadržajima i pravcima radne škole duhovnog i umjetničkog karaktera, jer se uočava da je pojam rada manuelnog karaktera preuzak“ (Munjiza, 2003, str. 12). Uz staru i novu školu javlja se i pojam *suvremene škole* koja se kao spoj elemenata jedne i druge pojavljuje nakon Drugog svjetskog rata. *Suvremena škola* pokušava objediniti odnosno povezati različite poželjne elemente stare i nove škole te ih nadograditi novim i suvremenim odgojno-obrazovnim metodama. „Uspostava jedinstva i ravnoteže ogleda se u: analitičko-sintetičkom pristupu, uvažavanju integracije i diferencijacije, socijalizacije i individualizacije, zornosti i apstraktnosti, praktičnosti i racionalnosti, poučavanja i samostalnog učenja“ (Munjiza, 2003, str. 11). *Suvremena škola* također stavlja naglasak na aktivnost učenika nadograđujući ga teorijski i praktično. U teorijskom se smislu javlja novo odgojno područje *radni odgoj* koji se kroz praksu realizira kao poseban nastavni predmet (ručni rad, tehnička kultura) te u obliku izvannastavne i izvanškolske aktivnosti. Munjiza (2003) kao neke od osnovnih oblika radnog odgoja navodi laboratorijske vježbe, eksperiment, praktične radove i različite oblike samostalnog intelektualnog rada na različitim izvorima.

3. POVIJESNI RAZVOJ ŠKOLSKIH VRTOVA

Promatrajući razvoj školskih vrtova s povijesnog aspekta vrlo je teško odrediti točan početak njihova osnivanja jer im se pridavalo više različitih funkcija. Početak osnivanja školskih vrtova veže se uz pojam botaničkih vrtova koji su omogućavali učenicima sustavna promatranja, školske šetnje te su bili izvor zornosti u nastavi. Osim toga školski su vrtovi kasnije imali proizvodno-gospodarsku funkciju koja je težila gospodarskom napretku određenog područja. U konačnici je školski vrt dobio i odgojno-obrazovnu funkciju kojoj je bio cilj poučiti učenike da žive i djeluju u skladu s prirodom. Razmatrajući odgojno-obrazovnu ulogu školskih vrtova Munjiza (2003) navodi kako su oni izvor zornosti u spoznaji, mjesto postavljanja pokusa, sustavnog promatranja i istraživanja te spoj rada i odgoja.

3.1. Školski vrtovi u 18. stoljeću

S obzirom na to da su u prošlosti veliku ulogu u školstvu imali crkva i različiti crkveni redovi nije neobično da se prvi spomen na školski vrt veže uz crkveno-samostanske škole. Prema Munjizi (2003) već se 1023. godine u sklopu samostana sv. Benedikta na Lokrumu govori o velikoj ulozi vrtova koji ne samo da su imali gospodarsku svrhu već i odgojno-obrazovnu. Glavna uloga školskih vrtova u početku je bila posvećena proizvodnji dudu kojim su se hranile gusjenice i tako proizvodile svilu. „Obaveza uzgoja dudovog svilca utvrđena je između 1771. i 1774. i u Banskoj krajini, dakle Petrinji gdje se svilarstvo zahvaljujući Pejakoviću održalo do kraja 19. stoljeća“ (Kolar-Dimitrijević, 2014, str. 219). Proizvodnja svile jedna je od glavnih proizvodnih grana za vrijeme vladavine Marije Terezije. Zahvaljujući uzgoju dudova svilca ne samo da se razvijaju školski vrtovi već dolazi i do sve većeg napretka na području cjelokupnog obrazovnog sustava. Uz to postoje i zapisi iz 1771. godine o osnivanju školskih vrtova na području sjeverne Hrvatske, točnije u Vrbovi. Uvid u sam tok razvoja i organizacije školskih vrtova pružaju nam različiti povijesni naputci, naredbe i zakoni koje su donosile izvršne vlasti. Jedan od prvih takvih zakona je i onaj koji donosi carica Marija Terezija 6. prosinca 1774. godine. Izradu školskog zakona povjerila je Ivanu Ignjatu Felbirgeru. Felbirger je bio opat u Sagonu koji je reformirao osnovno školstvo u Pruskoj i Austriji, a njegove reforme primjenjivale su se i na području tadašnje Vojne krajine. Prethodno spomenutim zakonom pučke škole se na području Habsburške Monarhije, obvezuju poučavati djecu gospodarskim nastavnim

predmetima. Novi se *Ratio educationis* (školski sustav) donosi 1777. godine i on vrijedi na području Ugarske i Banske Hrvatske. Prema tom novom školskom sustavu nastao je i nastavni predmet pod nazivom *Temelj domaće štednje i načelo gospodarstva*.

3.2. Školski vrtovi u 19. stoljeću

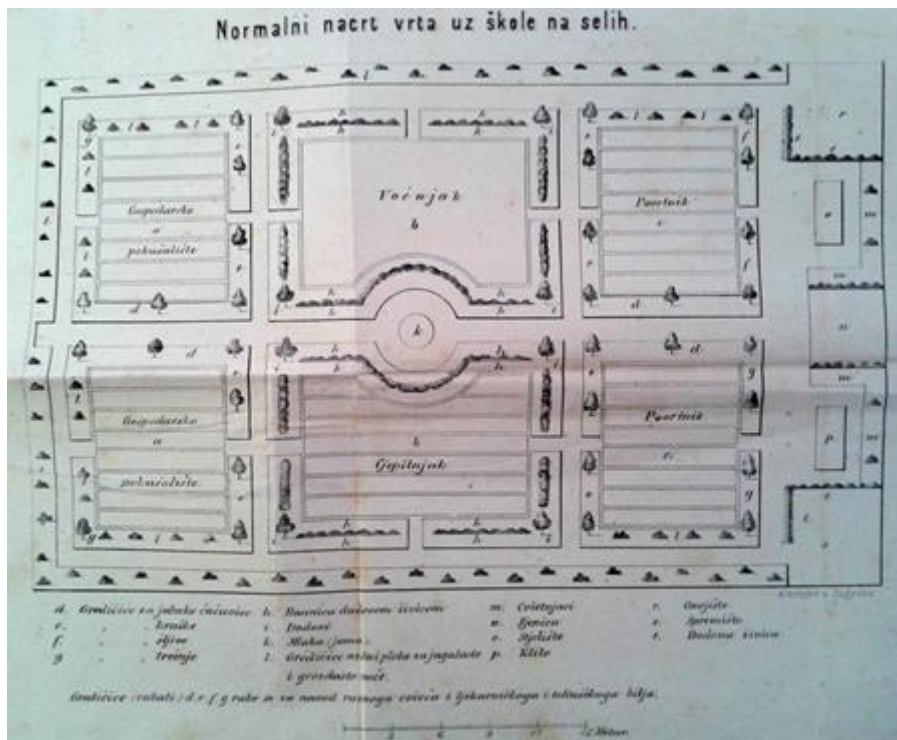
Na istim temeljima počiva i sljedeći školski propis iz 1849. godine *System scholarum elementarium*. Ovim propisom izričito se naglašavalo poučavanje na području voćarstva, pčelarstva i ženskih poslova. Munjiza (2003) navodi kako su svi navedeni propisi u svojoj suštini nastojali kroz različite nastavne predmete osigurati uvijete i za praktični dio nastave. U tom pogledu najpovoljnije mjesto u kojem se mogla održati praktična nastava jesu školski vrtovi. U skladu s tim 1808. godine donošena je i naredba o uvođenju uzornih školskih pčelinjaka i svilogojilišta, a uz to se određuju i posebne nagrade učiteljima koji se svojim trudom i radom iskažu na tom području. Još jedna konkretnija i sažetija naredba donesena je 1817. godine u kojoj se traži osnivanje školskih produktivnih vrtova iz kojih će se dijeliti voćne sadnice mještanima. Munjiza (2003) navodi kako je to ujedno i vrijeme kada se počinje pratiti službena statistika osnivanja školskih vrtova. Od 1816. godine prati se službena statistika na području Vojne krajine, a od 1836. godine na području Banske Hrvatske. *Tablica 1* prikazuje razvoj školskih vrtova između 1816. godine i 1882. godine. Da je 19. stoljeće bilo vrijeme kada se sve više pažnja bila usmjerena prema radu i osnivanju školskih vrtova svjedoči nam i knjiga Petra Zoričića. Naime 1850. godine on objavljuje školski udžbenik pod nazivom *Čitanka za pučke učionice u Hrvatskoj i Slavoniji* u kojoj jedno cijelo poglavlje nosi naziv *O poljodjelstvu i vrtlarstvu*. Čitanka je nastala na temelju natječaja kojeg 1849. godine raspisuje prosvjetni odjel prve hrvatske vlade, tadašnjeg Banskog vijeća. U samom su natječaju bili navedeni naslovi poglavlja i kratki sadržaj koji je svako poglavlje trebalo sadržavati. Pored toga potrebno je spomenuti i djelo Josipa Partaša *Poučnik vrtlarstvu i pčelarstvu za porabu početnih seoskih učionah* objavljeno u Beču 1860. godine. Nadalje Škuljević (2013) također navodi iznimnu važnost knjige *Školski vrt* Erazma Schwaba koju 1877. godine zemaljski školski nadzornik Franjo Klaić prevodi na hrvatski jezik. Govoreći o razvoju školskih vrtova nemoguće je ne spomenuti i djelo učitelja i pedagoga Davorina Trstenjaka *Školski vrt u selu*. Iako je objavljeno dosta djela napatuka i naredbi kojima se uređuje osnivanje školskih vrtova u praksi je postojalo dosta problema prilikom

njihove realizacije. 1857. godine donosi se novi naputak kojim se izričito traži da svaka osnovna škola treba imati školski vrt. „Po karakteru školski vrtovi trebaju biti voćarsko-proizvodni i trebaju osigurati dovoljan broj voćnih sadnica za podjelu mještanima“ (Munjiza, 2003, str. 20). Na temelju toga vidljivo je da školski vrtovi još uvijek nemaju samo odgojno-obrazovnu funkciju već se kroz školske vrtove želi unaprijediti poljoprivreda i gospodarstvo područja u kojem se nalazi takva škola. „Pojačana briga državnih vlasti u Hrvatskoj i Slavoniji za unapređenje poljoprivrede urodila je donošenjem zakona 14. listopada 1874. godine“ (Bobanac, 1994, str. 138). Premda je školstvo u 19. stoljeću većinom bilo uređivano školskim propisima, naredbama, okružnicama i uputama, 1871. i 1874. godine dolazi do preokreta donošenjem prvih školskih zakona. Oba zakona donose odluku o tome da svaka škola pod obavezno mora imati školski vrt. „Uzor i poticaj donošenje zakonske odluke u Hrvatskoj i Slavoniji o obvezatnom uređenju školskih vrtova bio je lijepo uređen školski vrt u Vrbovcu, koji je osnovan i uređen još 1840. godine“ (Bobanac, 1994, str. 138). Spomenuti školski vrt smatra se jednim od prvih pravih školskih vrtova na području Hrvatske. Na svjetskoj razini prvim školskim vrtom smatra se Botanički vrt u Heidelbergu osnovan 1593. godine. Po uzoru na njega, Njemačka, Belgija i Nizozemska u svoje školstvo uključuju i školske vrtove koji ujedno postaju i jedna od bitnih komponenti u unapređenju gospodarstva. Zakonima iz 1871. i 1874. godine osnivanje školskih vrtova na području Hrvatske nije ostalo samo mrtvo slovo na papiru već se i učiteljima, koji su se isticali na tom području, osigurale novčane nagrade i priznanja. Ono što je još važnije od samog priznanja i novčanih nagrada jest činjenica da su učitelji svojim trudom i zalaganjem u školskim vrtovima podizali voćarstvo i gospodarstvo cijelog kraja u kojem su poučavali buduće naraštaje. „Mnogi su učitelji nasadima ukrasili svoje selo i okolicu, podigli drvorede i parkove, a prije svega uredili neposrednu okolinu svoje škole“ (Pirnat, 1952, str. 9). U sljedećoj tablici možemo vidjeti razvoj školskih vrtova od 1874. do 1885. godine.

Tablica 1: Broj školskih vrtova od 1874. do 1885. godine (Bobanac, 1994).

Godina	Broj vrtova	Povećanje u %
1874.	201	-
1875.	214	6,47
1876.	226	12,44
1877.	247	22,89
1878.	263	30,85
1879.	290	44,28
1880.	312	55,22
1881.	337	67,66
1882.	364	81,09
1883.	408	102,98
1884.	463	130,35
1885.	495	146,27

U to vrijeme javljaju se i školski nadzornici koji su nadgledali i bilježili organizaciju i pedagoški rad školskih vrtova te o tome podnosili izvješća. Bobanac (1994) navodi kako rad u školskom vrtu potiče natjecateljski duh među učenicima i školama, ali isto tako pridonosi bržem razvoju i unapređenju lokalnog poljodjelstva uzgojem sadnica koje se dijele poljoprivrednicima bez novčane naknade. Osim toga veliki značaj školskim vrtovima pridaje i državna uprava koja u vrijeme školskih praznika organizira obavezne tečajeve za učitelje. „Učitelji koji su završili tečajeve i usvojili agrotehnička znanja bili su od 1887. godine obvezni, u vrijeme školskih praznika, prenositi znanje i iskustva učiteljima i seljacima iz najbliže okoline“ (Bobanac, 1994, str. 141). Školski vrtovi postaju okupljališta, učitelja, učenika i mještana u kojima se razmjenjuju znanja, unapređuje tradicionalni način rada i budi ekološka svijest o važnosti suživota s prirodom.

Slika 1: Nacrt seoskog školskog vrta, 1877. godina (Škuljević, 2003)

Nakon spomenutih zakona, 1878. godine donosi se nova Naredba o osnivanju školskih vrtova. U spomenutoj Naredbi konkretiziraju se uvjeti koje mora ispuniti svaka škola prilikom osnivanja školskog vrta. U Naredbi stoji da vrt treba biti u blizini škole i minimalne veličine 3000 m². Uz to njome je propisano da sav prihod koji se ostvari prilikom rada u školskom vrtu ostaje na raspolaganju učiteljima. „Ovom Naredbom školski vrt dobiva naziv pokusni vrt u smislu naglaska na postavljanje pokusa i daljnjeg povezivanja s nastavom, posebno s nastavom prirodoslovlja“ (Munjiza, 2003, str. 22). Ovdje je vidljivo da više nije toliko naglasak stavljen na gospodarsku funkciju vrtova već se sve više pažnje posvećuje odgojno-obrazovnoj komponenti. Iako se zakonima i naredbama nastoji osigurati da školski vrtovi budu obvezni u svakoj školi i da služe isključivo obrazovnoj svrsi i dalje je prisutan otpor, nezadovoljstvo i negodovanje na tom području. Mnoge škole i učitelji odupiru se takvoj odluci jer školske vrtove smatraju dodatnim opterećenjem i obvezom. Osim toga većina učitelja zbog još uvijek prisutne gospodarsko-proizvodne funkcije iskazuje nepovjerenje u pedagošku vrijednost i svrhu školskih vrtova. Prema podacima koje navodi Munjiza (2003) 1882. godine od 1187 škola, školski vrt postoji u 722 škole, što je ukupno 60,8%. Međutim osim postotka zabrinjavajuće je bilo i to što je od navedenog broja više od polovine školskih vrtova bilo u lošem stanju ili su čak bili neobrađeni. Ovako

poražavajući podaci rezultirali su donošenjem Naputka od strane Banske uprave, 1882. godine. Njime se obvezuje općine da osnuju školske vrtove te da osiguraju sredstva za njihovo ograđivanje. Uz to općina je trebala platiti radnike koji su u vrtovima obavljali teži fizički rad. Brigu oko sadnje i proizvodnje voća i povrća vodili su učenici, uz vodstvo učitelja. Međutim i dalje na snazi stoji obveza da se proizvedene voćne sadnice besplatno poklanjaju mještanima, što nikako nije odgovaralo učiteljima koji su ulagali izniman trud i rad u školskom vrtu. Promjenama na političkoj sceni odnosno spajanjem Vojne krajine i Banske Hrvatske 1888. godine donosi se novi, jedinstveni, školski zakon. Prema Munjizi (2003) da bi se popravilo stanje u školskim vrtovima, vlasti donose odredbu da se u Odjelu za bogoštovlje i nastavu imenuje poseban vrtlarsko-voćarski stručnjak kao organizator školskih vrtova. Također donesena je i odluka da se u Slavonskom Brodu osnuje središnji voćarski rasadnik, a u Krapcu lozovnik iz kojih bi se pribavljale sadnice za školske vrtove. Sljedeća tablica prikazuje stanje školskih vrtova i pčelinjaka na području tadašnje države u razdoblju od 1889. do 1890. godine.

Tablica 2: Školski vrtovi i pčelinjaci u Banskoj Hrvatskoj 1889./90. godine (Župan, 2017)

Školski vrtovi i pčelinjaci u Banskoj Hrvatskoj školske godine 1889/90.

Županija / grad	broj škola	stanje školskih vrtova			broj školskih vrtova	pčelinjaka
		dobro	srednje	loše		
Ličko-krbavska	90	46	15	13	74	30
Modruško-riječka	126	66	12	7	85	6
Zagrebačka	195	99	31	15	145	50
Varaždinska	98	58	15	9	82	15
Bjelovarsko-križevačka	138	90	30	7	127	11
Požeška	171	68	44	23	135	34
Virovitička	142	66	33	14	113	23
Srijemska	271	132	36	23	191	16
Grad Zagreb	16	4	-	-	4	1
Grad Osijek	12	2	-	-	2	1
Ukupno	1259	631	216	111	958	187

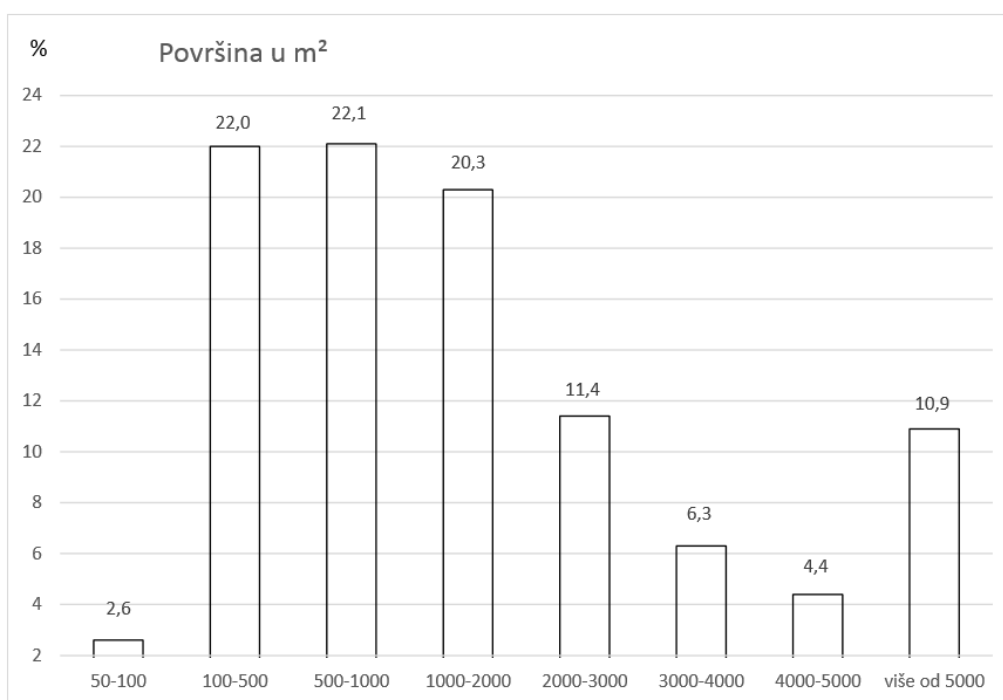
3.3. Školski vrtovi u 20. stoljeću

Nakon svih donesenih zakona, naredbi i odluka konačno 1905. Banska vlast u novi Nastavni plan i program uvodi odredbu da školski vrt služi samo potrebama nastave. Time više školski vrtovi nemaju gospodarsko-proizvodnu funkciju već samo odgojno-obrazovnu. Uz to vlasti opominju škole da je potrebno u svakoj od njih osnovati školski vrt. Munjiza (2003) navodi kako se stanje s organizacijom i radom u školskom vrtu popravilo u odnosu na prethodne podatke, međutim vlasti nisu bile izrazito zadovoljne jer su imale prevelika očekivanja i zahtjeve što se tiče formiranja i brige o školskim vrtovima. Razdoblje između 1871. i 1914. godine vrijeme je kada se donijelo najviše zakona i odredbi koje propisuju osnivanje školskih vrtova i njihovo uređenje. Također svi doneseni zakoni i odredbe propisivali su njihovu obveznost. Uz to u navedenom razdoblju školski su vrtovi dobili isključivo odgojno-obrazovnu funkciju što je velik napredak na cijelom pedagoškom području. Na tim temeljima školski vrtovi osiguravaju praktične radove, ali istovremeno omogućavaju suradnju i povezanost svih nastavnih predmeta. Kasnija razmatranja pokazuju da je ovo razdoblje bilo plodonosno kako u kvalitativnom tako i u kvantitativnom smislu. U kasnijim razdobljima dolazi do zapuštanja školskih vrtova, novih reformi bez mogućnosti, volje i želje da se postignu rezultati koje smo prikazali u ovom vremenskom periodu.

3.4. Školski vrtovi za vrijeme Prvog svjetskog rata

Vrijeme Prvog svjetskog rata iznimno je nepovoljno kako za političke prilike tako i za one odgojno-obrazovne. U tom razdoblju dolazi do stagnacije i zapuštanja školskih vrtova. Ratna razaranja i siromaštvo prouzročili su da školstvo i školski vrtovi kao njegova sastavnica nazaduju. U to vrijeme škole su bile usmjerene prema sakupljanju sekundarnih sirovina i ljekovitog bilja, a manje na njihovu proizvodnju. Većina sakupljenog bila je za potrebe vojske. Završetkom Prvog svjetskog rata mijenjaju se teritorijalne granice i politička vlast u državi. Hrvatska ulazi u novu državu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, a kasnije Kraljevinu Jugoslaviju. U novostvorenoj državi donesen je novi zakon 1929. godine koji propisuje da je školski vrt obavezan u svakoj školi. Nadalje Nastavni plan iz 1933. godine predviđa nastavni predmet pod nazivom *Opća poljoprivredna pouka* koji je usko vezan uz školske vrtove. Ovim planom konkretiziran je nastavni sadržaj od prvog do četvrtoga razreda osnovne škole. U prvom i drugom razredu predviđeno je da se u školskom vrtu održavaju sati iz

poljoprivrede, dok je u trećem razredu predviđeno podučavanje iz područja ratarstva, stočarstva, voćarstva i suzbijanja štetnika. U četvrtom se razredu naglasak stavlja na praktični rad iz područja ratarstva, vrtlarstva, vinogradarstva, pčelarstva i voćarstva. Uspostavom Savske banovine tadašnje vlasti poduzimaju određene mjere kako bi školski vrt dobio prvobitnu funkciju i značaj koji je imao prije Prvog svjetskog rata. Banska uprava i školske vlasti 1936. godine osiguravaju stručnu pomoć za ponovnu obnovu školskih vrtova. Pomoć je uključivala izradu gospodarske osnove, prijedlog izgleda s nacrtima te besplatnu podjelu sadnica. Na temelju tadašnjih istraživanja Munjiza (2003) utvrđuje kako je tada od ukupno 1870 škola njih 1408 posjedovalo školski vrt, što je ukupno 75,3%. Od ukupnog broja škola koje posjeduju školski vrt samo je njih 57,8% u funkciji. Sljedeći grafikon prikazuje broj školskih vrtova različitih površina za 1937./8. školsku godinu.

Grafikon 1: Školski vrtovi po veličini 1937./8. školske godine (Munjiza, 2003)

Iz grafikona je vidljivo da dominiraju školski vrtovi površine između 100-500, 500-1000 te od 1000-2000 m². U ovom razdoblju školski vrtovi služili su praktičnim vježbama, proizvodnji sadnica i zornoj nastavi. Nakon što su tadašnje vlasti uvidjele kakvo je zapravo stanje školskih vrtova, donose nove reforme i odluke kojima žele

potaknuti njihovu organizaciju i razvoj. U skladu s tim svakoj školi koja ima školski vrt dodjeljuje se novčana pomoć u iznosu od 200 do 300 dinara. Također se osigurala i pomoć u ograđivanju i obradi zemljišta. I dalje je naglasak stavljen na isključivo odgojno-obrazovnu funkciju, dok je ona gospodarska stavljena u drugi plan. „Školski vrt veže se i uz pokret reformske pedagogije, posebno uz pokret radne škole manuelnog karaktera“ (Munjiza, 2003, str. 34). Iako u ovom razdoblju razvoj školskih vrtova nazaduje ipak različitim promjenama i reformatorskim idejama dolazi do njihova obnavljanja i uključivanja u odgojno-obrazovni sustav.

4. REFORMACIJA ŠKOLSKIH VRTOVA I OSNIVANJE UČENIČKIH ZADRUGA

Nakon 1990-ih godina započinje novo razdoblje kako na području cjelokupnog obrazovnog sustava tako i na području školskih vrtova. Previranja na političkoj sceni dovode do nove koncepcije škola, a u sklopu toga i reformacije školskih vrtova. „Reformaciju školskih vrtova pokreće Ministarstvo prosvjete i športa u suradnji s UNICEF-om i Središnjim odborom učeničkoga zadrugarstva“ (Slačanac i Munjiza, 2007, str. 89). Vidljivo je da se uz školske vrtove istovremeno žele obnoviti i učeničke zadruge. Na osnovu toga Ministarstvo prosvjete i športa izrađuje projekt „*Školski vrtovi u osnovnom školstvu Hrvatske*“. Projekt je prvenstveno imao svrhu educirati i osposobiti učiteljski kadar, kako bi školski vrtovi i učeničke zadruge ponovno zaživjele i afirmirale se u odgojno-obrazovnom sustavu. Munjiza (2003) navodi kako Ministarstvo na području Hrvatske organizira niz stručnih seminara i to u Bribiru i Osijeku 1997. godine, u Kastavu 1998. godine te u Čakovcu 1999. godine. Osim projekta i različitih stručnih seminara Ministarstvo u suradnji s Hrvatskim radio Zagrebom kroz emisiju „*Slušaj kako zemlja diše*“ provodi akciju „*Tražimo najljepši školski vrt*“. Jasno je da Ministarstvo prosvjete i športa vidi veliku važnost školskih vrtova kako u odgojnom tako i u obrazovnom smislu te kroz različite mjere i akcije potiče učitelje za organizaciju te implementaciju školskih vrtova i učeničkih zadruga u obvezni nastavni sustav. Uz to u školskim se vrtovima vidi veliki potencijal za ekološki odgoj te mogućnost pružanja socijalne i psihološke pomoći mladima u okviru psihoterapije putem rada. „Projekt Najljepši školski vrtovi krenuo je školske godine 1994./5., zamišljen nakon velikih razaranja, kao obnova školskih vrtova, u kojima će djeca, radeći na zemlji lakše izliječiti i zaboraviti ratne traume (psihoterapija putem rada)“ (Slačanac i Munjiza, 2007, str. 89). Osnovni cilj ovog projekta jest promicanje uzgoja organskog, izvornog i domaćeg bilja te povratak tradicionalnim vrijednostima uzgoja vrta. Projekt „Najljepši školski vrtovi“ 2005. godine dobio je nagradu Europske federacije novinara za jedinstven ekološko-obrazovni pristup mladima. Na sljedećoj slici prikazan je školski vrt Osnovne škole Lipik koji je 2018. godine dobio nagradu „Najljepši školski vrtovi“ u Republici Hrvatskoj.

Slika 2. Najljepši školski vrt 2018., OŠ Lipik

Izvor: <https://www.skolskiportal.hr/clanak/11624-najljepsi-skolski-vrt-u-2018-godini>

Rad u školi nije se ostvarivao samo u školskim vrtovima već i putem učeničkih zadruga. U skladu s tim potrebno je osvrnuti se i na samu instituciju učeničkih zadruga te njihovu ulogu i važnost u sklopu prirodnog i radnog odgoja. Prema Vrančić i Lovrenčić (2013) pojam učeničke zadruge definiran je kao školska organizacija koja se na temelju više grupa izvannastavnih aktivnosti bavi različitim proizvodnim djelatnostima. Prvi oblici učeničkog udruživanja koji postaju temelj današnjim zadrugama javljaju se krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Važno je napomenuti da se učeničke zadruge u Hrvatskoj afirmiraju paralelno s ostalim europskim državama. „U početku su to bile neproizvodne udruge za štednju, humanitarnu pomoć ili nabavu udžbenika, a kasnije školski vrtovi ili poljoprivredna gospodarstva“ (Vrančić i Lovrenčić, 2013, str. 47). U prošlosti su zadruge bile usko vezane uz školske vrtove jer su zadruge proizvodile voćne sadnice i lozne cijepove od kojih se jedan dio dijelio ili prodavao okolnom stanovništvu dok se drugi dio sadio u školskim vrtovima. Proizvodna komponenta učeničkih zadruga imala je veliku važnost kako za razvoj lokalne zajednice tako i za cjelokupni odgojno-obrazovni sustav. „Učiteljeva nagrada bila je prihod od proizvodnje, a učenička stečena znanja i usvojene praktične vještine potrebna i primjenjive u vlastitom gospodarstvu“ (Jagodić i Seršić, 2012, str. 194). Danas je prvenstvena orijentacija učeničkih zadruga proizvodnja različitih uporabnih

predmeta i uzgoj biološki vrijedne hrane čime se ujedno njeguje tradicija i svijest o očuvanju i korištenju prirodnih resursa. „Strukturom, načinom rada, organizacijom te ciljevima učenja, učenička zadruga pruža izvrsne mogućnosti za razvijanje poduzetničke kompetencije jer proizvodni rad, koji je osnova učenja u zadruzi, predstavlja dobar temelj za usvajanje poduzetničkih znanja i vještina“ (Vrančić i Lovrenčić, 2013, str. 48). Osim poduzetništva zadruge pružaju učenicima da stječu znanja kroz praktičan rad i stvarne životne situacije. „Proizvodni i društveno korisni rad pruža mogućnost realiziranja određenih pedagoških ciljeva vezanih uz psihomotorni i afektivni razvoj ličnosti, a mogu pomoći i kognitivni razvoj, i to efikasnije od nekih drugih pedagoških strategija“ (Bognar i Matijević, 2005, str. 306; prema Malinar i dr., 1983). Osim toga učenici svojim individualnim radom pridonose boljim rezultatima i uspješnosti cijelog kolektiva. Također kroz učeničke zadruge razvijaju se socijalni odnosi, međusobna suradnja i uvažavanje među učenicima. Pored toga Vrančić i Lovrenčić (2013) navode kako dobra radna atmosfera unutar zadruge, druženje i mogućnost odabira sadržaja utječu na motiviranost učenika i volju za radom. Zajedništvo u takvom obliku učenja smanjuje suparništvo stavljajući naglasak na kolektiv i zajedništvo. Učitelj je autoritet koji formira ciljeve i daje upute te nadgleda i vodi učenike do ostvarenja zadanog. Prema podacima Hrvatske udruge učeničkog zadrugarstva, osnovane 2006. godine, na području Hrvatske djeluju čak 584 učeničke zadruge. Ovaj broj dokaz je da mnoge škole i učitelji vode brigu o tome da učenici stječu praktična znanja i vještine. Takvi učitelji odgajaju buduće naraštaje da žive u skladu s prirodom i da jednog dana budu sposobni vlastitim rukama uzgojiti biljke, proizvesti hranu ili izraditi određeni predmet.

5. PROMJENE U EUROPSKOM I HRVATSKOM ŠKOLSTVU

Na temelju dosadašnjih razmatranja jasno možemo zaključiti da nisu samo državno-politička previranja zaslužna za različite promjene na odgojno-obrazovnom području. Velik doprinos imaju mnogi učitelji i pedagozi koji svojim reformatorskim idejama, stoljećima promiču odgoj u skladu s prirodom te donose napredak na području obrazovanja. Iako se promjene događaju prvenstveno na europskom tlu, ne smijemo zanemariti ni hrvatsku pedagošku scenu koja se razvijala u korak sa svjetskim odgojno-obrazovnim strujama.

5.1. Pedagoške ideje europskih reformatora

Odgoj u skladu s prirodom javlja se još u 17. stoljeću kada javno djeluje pedagog i reformator Jan Amos Komensky. Njegove reformatorske ideje odgojno-obrazovnog sustava temeljile su se na zornosti i aktivnom sudjelovanju učenika u nastavi. Komensky je smatrao da učenici trebaju nastavni sadržaj spoznati na temelju sustavnog promatranja i zorne predodžbe. Pored toga naglašavao je da su knjige tek sekundarni izvor znanja. „Učenje putem osjeta, neposredno djetetovo iskustvo ili učenje "iz prve ruke", a tek onda knjiga, putovi su kojima dijete, koristeći se vlastitim osjetilima, dolazi u kontakt s prirodom“ (Anđić, 2006, str. 8). Za sličnu pedagošku koncepciju zalagao se i J. J. Rousseau. On u svom najpoznatijem djelu „Emile ili o odgoju“ iznosi suvremene ideje o načinu odgoja i obrazovanja koje nadilaze misli i uvjerenja društva i vremena u kojem je živio. Rousseau se također zalaže za odgoj u skladu s prirodom te u središte nastavnog procesa stavlja dijete. „Rousseau posebno ističe fizičku aktivnost djeteta kao značajnu odgojnu komponentu, te smatra da bi odgoj i obrazovanje trebali biti racionalniji i osjetilniji, a djeca bi trebala učiti iz svojih vlastitih iskustava“ (Anđić, 2006, str. 9). On se odupirao formalnoj, knjiškoj nastavi te je naglasak stavljao na aktivnost, slobodu, samostalnost i istraživanje učenika. Smatrao je da se znanje najbolje stječe kroz primjere, iskustvo i praksu. „Dijete treba ponajprije učiti iz iskustva, a ne sakupljati knjiško znanje“ (Golubović, 2018. str. 153). Govoreći o pedagoškim koncepcijama koje u prvi plan stavljaju prirodan razvoj djeteta nezaobilazno je ne spomenuti ideje i stavove J. H. Pestalozzija. „Njegova pedagogija orijentirana je na odgoj glave (intelektualni odgoj), odgoj srca (moralni odgoj) i odgoj ruke (tjelesni i radni odgoj)“ (Matijević, 2001, str. 13). Vidljivo je da se Pestalozzi zalaže za odgoj i obrazovanje učenika u kojem nije naglasak samo na intelektualnom

već tvrdi da se djetetovi potencijali trebaju razvijati u svim područjima jednako. Osim toga Pestalozzi je bio jedan od glavnih zagovornika učenja putem promatranja, opažanja i izravnog doticaja s prirodom. „U tim aktivnostima leži bit povezivanja djeteta i prirode, a pridodajući važnost učenju iz prirode, Pestalozzi postaje jedan od utemeljitelja učenja na otvorenim prostorima i izvanškolskog obrazovanja“ (Anđić, 2006, str. 9). Po uzoru na pedagoška strujanja prethodno spomenutih pedagoga javljaju se takozvane alternativne škole koje su oprečne koncepcijama *stare škole*. Neka od velikih imena koja se vežu uz takav oblik odgoja i obrazovanja jesu Maria Montessori, Peter Petersen, Celestin Freinet i Rudolf Steiner. Baveći se odgojem koji njeguje prirodne zakonitosti i nastavu koja se odvija u prirodi, potrebno je osvrnuti se na pedagoške ideje Rudolfa Steinera i koncepciju waldorfske škole. Rudolf Steiner osnovao je 1919. godine prvu waldorfsku školu u Stuttgartu. Ovdje treba napomenuti da waldorfska škola ne njeguje knjiško učenje i usvajanje nastavnog sadržaja bez razumijevanja. Ono što najviše odlikuje ovakav odgojno-obrazovni sustav jest izravno učenje u prirodi i otkrivanje određenih zakonitosti na temelju vlastitog promatranja i aktivnog rada. „Tako učenici, osim što stječu nove spoznaje, ovladavaju i tehnikama samostalnog učenja uz buđenje želje da sami dalje upoznaju svoju okolinu“ (Matijević, 2001, str. 69). Također u waldorfskim je školama zanimljivo i to da su učenici zapravo ti koji vlastitim bilješkama i ilustracijama, na temelju promatranja i zapažanja, samostalno stvaraju vlastite udžbenike. Pored toga Rudolf Steiner naglasak stavlja na aktivnost učenika i pripremu za buduće životne situacije. U skladu s tim u krugu svake waldorfske škole nalazi se školski vrt ili plastenik, mlin za ručno mljevenje žita te radionica za ručnu izradu, najčešće, drvenih predmeta. „Tako zorna nastava omogućuje zadovoljavajuće edukativne efekte i visoku motivaciju“ (Matijević, 2001, str. 69).

5.2. Pedagoške ideje hrvatskih reformatora

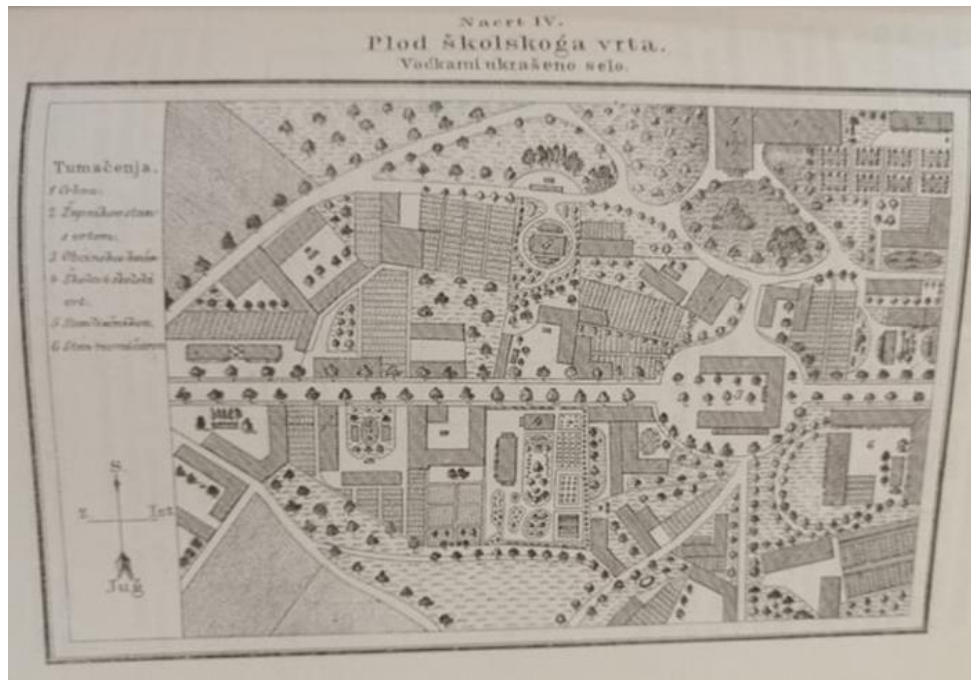
Pod pojmom reformatora prvenstveno mislimo na Davorina Trstenjaka i Franju Higy-Mandića, hrvatske pedagoge koji se zalažu za izvanučioničku nastavu i poučavanje u prirodnom okruženju. Franjo Higy-Mandić bio je učitelj i direktor učiteljske škole koji znanje stječe studiranjem u Americi i obranom doktorske disertacije u Zürichu. Higy-Mandić objavljuje više članaka i knjiga u kojima hrvatsku javnost informira o posjećenim ustanovama i načinu obrazovanja s kojima se upoznao tijekom boravka u Švicarskoj. Jedan od važnijih članaka objavio je 1914. godine u kojem prikazuje

različite odgojno-obrazovne situacije koje se odvijaju u šumi, vrtu ili na livadi. Matijević (2001) navodi kako u tim situacijama ima elemenata projekt-metode i radnog odgoja, što je ujedno bilo i obilježje mnogih pedagoških projekata tog vremena. Glavni poticaj za odgoj u prirodi i na svježem zraku jest loše stanje u tadašnjim školama gdje su djeca nerijetko bila anemična, nervozna i boležljiva većinom zbog velikog broja sati provedenih u zatvorenim učionicama. Higy-Mandić je smatrao da takve škole ne pružaju dovoljno svjetla, svježeg zraka i u takvim uvjetima djeca nemaju doticaj s prirodom i slobodom kretanja, a to su po njemu glavne komponente koje svaki odgojno-obrazovni sustav treba pružiti učenicima. „Osim toga, učenjem u prirodi razvija se pažnja, sposobnost promatranja, te shvaćanje i pamćenje u djece“ (Matijević, 2001, str. 116). Glavni rezultat Higy-Mandićevih pedagoških strujanja bilo je osnivanje *Ogledne šumske narodne škole* koja je kao projekt stajala rame uz rame tadašnjim europskim, odgojno-obrazovnim ustanovama. Škola započinje s radom 1929. godine u ljetnikovcu na Tuškancu. Iako je takva ustanova u početku nailazila na mnoge kritike i negodovanja kako od strane roditelja tako i od strane mnogih učitelja s vremenom Šumska škola dobiva sve bolje konotacije te 1936. godine bilježi 42 učenika. Školu pohađaju učenici iz centra i periferije grada Zagreba, te djeca s Tuškanca. „Rad je važno sredstvo odgoja, što je razumljivo budući da je škola utemeljena u vrijeme punog procvata pokreta radne škole u Europi“ (Matijević, 2001, str. 119). Nastavne aktivnosti u takvoj školi redovito se održavaju na livadi ili u šumi. Za poučavanje su bile izrađene klupe i školske ploče koje su učenici mogli nositi sa sobom. Također važno je napomenuti da su učenici pored mnogih aktivnosti pohađajući Šumsku školu vodili brigu i o školskom vrtu u kojem su obavljali jednostavnije poslove. Dvoje učenika imalo je obvezu brinuti o jednoj gredici u vrtu, dok su mnogi od njih svojevrijem i tijekom ljetnih mjeseci dolazili u školu kako bi zalijevali i vodili brigu o posađenom bilju. Higy-Mandić pored svega najviše naglasak stavlja na aktivnost učenika, bilo kroz rad ili igru. Različitim aktivnostima i igrama u prirodi ne samo da se brinulo o zdravlju učenika već ih se time poticalo na razvoj motorike, stjecanje znanja o prirodi i života u skladu s njom. Pored toga učenici se u takvoj školi osjećaju slobodno i opušteno, a istovremeno u različitim, zajedničkim aktivnostima razvijaju različite prijateljske odnose i kontakte. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća na području hrvatskog školstva djeluje i poznati učitelj, Davorin Trstenjak. On se u svom odgojno-obrazovnom djelovanju zalagao za ideju o slobodnoj školi. U skladu s tim još 1908. godine izdaje knjižicu pod nazivom „Slobodna škola“. Pod

pojmom *slobodna škola* Trstenjak je prvenstveno poimao slobodu učitelja i učenika koji nisu pod okovima crkve i države. Također smatra da je najvažnije od svega da učitelji imaju mogućnost samostalnog odabira metoda i strategija u nastavi te da je učenik taj koji mora biti u središtu odgojno-obrazovnog procesa. Osim ideje o slobodnoj školi, Trstenjak je naglašavao i veliku važnost školskih vrtova u nastavi. U skladu s tim objavljuje i knjižicu pod nazivom „Školski vrt u selu“. U spomenutoj knjižici osim opisa na koji način organizirati i voditi brigu o školskom vrtu govori i o njegovoj iznimnoj važnosti za odgoj i obrazovanje učenika. „Razborit, veseo rad jest majka ćudoredja, on nas uči puzljivosti, ustrajnosti, redu, točnosti, plemeni dušu i uči nas cijeniti i štovati tuđe djelo“ (Trstenjak, 1883, str. 8). Vidljivo je da Trstenjak školski vrt najviše cijeni zbog toga što učenicima pruža mogućnost da budu aktivni i da kroz vlastiti rad ujedno nauče cijeniti tuđi trud i zalaganje. Uz to smatra da nastava u školskom vrtu omogućava učenicima da vide i razumiju ono čemu ih se poučava te da to znanje ostaje trajno. U svom radu koristi se različitim metodama i strategijama koje će učenicima omogućiti što lakše i prirodnije usvajanje nastavnog sadržaja. „Trstenjakovo bogato služenje različitim nastavnim sredstvima i postupcima proizašlo je iz njegova uvjerenja da „samo ono, što se pravo proživi, što se pravo vidi, obrazuje i odgaja“ (Krušić, 2016. str. 40).

6. GOSPODARSKI I DRUŠTVENI ZNAČAJ ŠKOLSKIH VRTOVA

Razmatrajući povijeni razvoj školskih vrtova vidljivo je da se njegova funkcija mijenjala ovisno o društvenim i političkim prilikama, te odgojno-obrazovnim potrebama. Iako je školski vrt bio organiziran u sklopu škole i premda su o njemu brigu vodili učenici i učitelji, njegova prvenstvena svrha bila je poticanje razvoja i unapređenja gospodarstva određenog područja. Izrazito gospodarska uloga jasno je izložena u tadašnjim okružnicama, uredbama i naredbama. Takve odredbe teško su prihvaćali učitelji koji su bili primorani proizvoditi voćne sadnice za okolno stanovništvo. U početku učitelji nisu dobivali nikakvu novčanu naknadu te su školski vrt smatrali dodatnim teretom i nametnutom obvezom. Zadaća školskih vrtova bila je unaprijediti voćarstvo koje je bilo u iznimno lošem položaju. U skladu s tim školski su vrtovi na godišnjoj razini trebali proizvesti 500 sadnica voća, neodređeni broj trsova vinove loze i sadnica duda. Munjiza (2003) navodi kako je ta odredba izazvala negodovanje i otpor među učiteljima koji su je smatrali nerealom i neodrživom. Usprkos negodovanju i mnogim negativnim posljedicama besplatnog dijeljenja sadnica voća naredba je i dalje ostala na snazi. Osim sadnje i podjele sadnica, učitelji su imali obvezu voditi bilješke o broju posađenih i darovanih sadnica tijekom godine. „Na osnovi statističkih podataka proizlazi da je između 1883./4. i 1914./5. školske godine iz školskih vrtova podijeljeno 3.178.435 voćnih sadnica i 1.526.113 sadnica domaćeg trsja, 647.137 sadnica američke loze i 1.621.996 sadnica duda“ (Munjiza, 2003, str. 60). Iz navedenih podataka vidimo da su školski vrtovi imali izrazito značajnu ulogu u podizanju voćarstva, vinogradarstva i svilarstva. Tome nam svjedoči i sljedeći nacrt sela ukrašenog nasadima voća.

Slika 3: Tlocrt sela ukrašenog sadnicama voća, (Munjiza, 2003, preuzeto od Schwab)

Također osim promicanja spomenutih gospodarskih grana bilo je poželjno da svaki školski vrt ima i pčelinjak. U njemu su učenici trebali stjecati znanja i vještine kojima bi se koristili kod kuće u vlastitom pčelinjaku, a pored toga se željela unaprijediti i ta gospodarska grana. Za razliku od ostalih djelatnosti, proizvodi dobiveni radom u pčelinjaku (med, vosak i propolis) bili su namijenjeni isključivo učiteljskom kadru.

Slika 4. Učenici niže pučke škole u pčelinjaku, oko 1900. godine (Župan, 2017)

„Školski je vrt istodobno bio i ogledni-uzoran vrt u mjestu i tako je imao pridonijeti unapređivanju narodnog gospodarstva“ (Munjiza, 2003, str 63). Radom u školskom vrtu učenici su stjecali potrebna znanja i sposobnosti kojima su se kasnije koristili u vlastitim kućanstvima. „Mnogi učenici koji su završili pučke škole bili su prilično dobro teoretski i praktično obučeni u pogledu uzgoja voća, povrća, držanja pčela, što u to vrijeme nije bilo beznačajno jer su oni kao odrasli ljudi primjenjivali i prenosili drugima, svoja, u školi stečena znanja i vještine koje su im trebale u svakodnevnom životu na obiteljskim gospodarstvima“ (Lunka, 2015. str 279). Svaki učenik stjecanjem znanja u školskom vrtu ne samo da je pridonosio razvoju vlastitog gospodarstva već je djelovao na kolektivnoj razini potičući razvoj lokalnog, a ujedno i državnog gospodarstva. Školski vrt je bilo mjesto koje ne samo da je obrazovalo učenike već je i mještanima omogućilo stjecanje različitih vještina i sposobnosti potrebnih za uzgoj vlastitih proizvoda. „Školski vrtovi, posebno na selu, bili su okupljalište đaka, roditelja i drugih građana koji su s učiteljem oplemenjivali prirodu kako bi im dala više od tradicionalnog načina obrade“ (Bobanac, 1994, str. 141). Zbog svoje gospodarske uloge, školski vrtovi sve više dobivaju na važnosti. U skladu s tim Zemaljska vlada 1883. godine izdaje naredbu kojom određuje da u sklopu svake pučke

škole mora biti i školski vrt od najmanje 30 ara. Da se stanje mijenja na bolje svjedoče mnogobrojne nagrade, napredovanja u službi i novčane potpore učiteljima dok su učenici za trud i rad nagrađivani sjemenom, sadnicama i trsovima koje su nosili kućama. Dosadašnjim razmatranjem uloge školskih vrtova sa sigurnošću možemo tvrditi da je osim gospodarskog utjecaja imao izrazit značaj i na cjelokupnoj društveno-političkoj sceni.

7. ODGOJNO-OBRAZOVNE ZADAĆE ŠKOLSKIH VRTOVA

Razvoj i organizacija školskih vrtova, kako je već spomenuto, započinje s namjerom da unaprijedi gospodarstvo i poljoprivredu određenog kraja. Osim izrazito gospodarske uloge školski vrtovi postaju mjesta koja osim razvoja lokalne zajednice imaju ulogu proizvesti proizvode čijom će se prodajom, u određenoj mjeri, financirati škola i učiteljski kadar. Naposljetku, sve boljim razvojem školstva i prodiranjem svijesti o važnosti školskih vrtova, njihov razvoj orijentiran je isključivo prema potrebama i zahtjevima nastavnog procesa. „U okviru opće odgojno-obrazovne funkcije školski vrtovi su posebno pogodna mjesta za povezivanje s nastavom, za praktično provjeravanje stečenog teoretskog znanja u školi, ali i stjecanje novih teorijskih znanja“ (Munjiza, 2003, str. 68). Iskoristivost potencijala školskih vrtova u najvećoj mjeri ovisi o motiviranosti, zainteresiranosti i volji učitelja kao glavnih organizatora nastavnog procesa. „Učitelj svojim učenicima služi kao model ponašanja u okolišu; odnosi li se on s ljubavlju prema prirodi, takav oblik ponašanja prihvatit će i njegovi učenici“ (Anđić i Radošević, 2017. str. 289). Svaki učitelj kojem je glavni cilj podučiti svoje učenike za budući život znat će kako i na koji način iskoristiti školski vrt i sve mogućnosti koje mu on pruža. Svaki se učitelj treba voditi činjenicom da će učenici najbolje upoznati prirodu i njezine zakonitosti ne tako što će to pročitati u knjigama već tako što će biti u izravnom doticaju s prirodom. „Za rad u školskom okolišu učiteljeva je uloga od ključnog značaja, jer o njegovoj motiviranosti i sposobnostima ovisi i motiviranost njegovih učenika“ (Anđić i Radošević, 2017. str. 289). Ako je učitelj intrinzično motiviran za rad u školskom vrtu, svojim će postupcima i djelovanjem učiniti da i učenici budu takvi. Pirnat (1952) zaključuje kako će učenici kroz učiteljevo vodstvo u školskom vrtu stjecati jasne i ispravne spoznaje o ustrojstvu, hranidbi, rastu i razvitku biljaka, o njihovu razmnožavanju i ovisnosti o tlu, te će steći znanja o mnogim prirodnim uzrocima, posljedicama i čimbenicima koji djeluju na život biljaka i životinja. Učitelj je taj koji ne samo da vodi nastavni proces već različitim aktivnostima, materijalima i idejama pridonosi tome da učenici određeni sadržaj usvoje na što lakši i zanimljiviji način. Školski vrt je institucija koja omogućava da nastavni sat bude drugačiji, da aktivnosti budu zanimljive i da su glavni akteri nastavnog procesa učenici. „Rad u školskom vrtu razvija kod učenika radne navike, socijalne vještine, motoričke vještine, ljubav prema prirodi, kreativnost, potiče na razvoj odgovornosti te očuvanje prirodne i kulturne baštine, jača samopouzdanje i

koncentraciju, smanjuje stres, ekološki i estetski odgaja“ (Anđić i Radošević, 2017, str. 289). U školskom vrtu učenici različitim postupcima, istovremenim korištenjem kognitivnog, afektivnog i psihomotornog područja na konkretnim primjerima usvajaju nastavni sadržaj. Osim stečenog znanja koje ostaje u dugoročnom pamćenju nastavom u školskom vrtu učenici usvajaju znanja i vještine potrebne za samostalno djelovanje u budućim životnim situacijama. Iako su sve tri domene (kognitivna, afektivna i psihomotorna) jednako važne, u školskom vrtu najbolje se ostvaruje ona psihomotorna. „To se postiže napuštanjem sjedilačke nastave, adekvatnim uređenjem prostora i omogućavanjem djeci da zadovolje svoje interese i potrebe za motoričkim aktivnostima“ (Bognar i Matijević, 2005, str. 162). Radom u školskom vrtu učenici zadovoljavaju svoju potrebu za kretanjem, razvijaju motoričke sposobnosti i vještine. Iako nastavnik organizira nastavu prema sadržaju iz nastavnog plana i programa, tjelesne aktivnosti (kopanje, sijanje, presađivanje, zalijevanje, odstranjivanje korova itd.) izvode učenike iz učionica u prirodu, na svježem zraku te im pružaju potpuno drugačiji doživljaj učenja i poimanja nastave. Osim toga veliki značaj školskih vrtova je u tome što pruža mogućnost poučavanja nastavnog sadržaja iz svih nastavnih predmeta. Premda je jasno da se najveća količina nastavnog sadržaja iz prirode i društva veže uz školski vrt ne smijemo zanemariti činjenicu da se nastavni sadržaj iz svih ostalih predmeta također može obraditi i pojasniti u školskom vrtu. Pirnat (1952) kao primjer navodi nastavni sadržaj aritmetike i geometrije koji se poučavao u školskim vrtovima gdje su učenici kroz konkretne aktivnosti mjerenja površine gredica u vrtu, računanja broja sjemenki potrebnih za određenu površinu zemlje, na zanimljiv i zoran način, samostalno dolazili do zaključaka. Također učenici u školskom vrtu upoznaju sredstva i načine na koje čovjek izravno djeluje na život, rast i razvitak biljaka i životinja. Školski vrt pruža mogućnost učenicima da spoznaju svijet oko sebe i načine na koje pridonosimo razvitku, ali i razumnom iskorištavanju blagodati koje nam taj svijet pruža. Iz navedenih primjera vidljivo je da školski vrt ima neiscrpne mogućnosti na području realizacije odgojno-obrazovnih zahtjeva, samo je potrebno znati dobro organizirati nastavu i iskoristiti dobiveni potencijal. „Smisao za red, čistoću, pažljiv i pravilan postupak sa svakom pojedinom biljkom, s alatom i oruđem za rad, sve to kod učenika odgaja školski vrt u najvećoj mjeri“ (Pirnat, 1952, str. 11). Radom u vrtu ne samo da učenici stječu radne navike već ih se potiče na suradnju i zajedništvo. Aktivnostima u školskom vrtu učenici usvajaju radne navike, uče kako poštovati tuđe mišljenje i kako zajedničkim radom uspješno doći do cilja. Trud i

zalaganje koje je uložio svaki učenik na kraju će rezultirati osjećajem zadovoljstva i ponosa jer su zajedničkim snagama i uvažavanjem postigli određeni rezultat. Radom u školskom vrtu ujedno se učvršćuje disciplina i organiziranost učenika. „Učenici aktivno provode slobodno vrijeme, usvajaju nova znanja i vještine te je na taj način rad u školskom vrtu i borba protiv delikventnog ponašanja“ (Anđić i Radošević, 2017. str. 289). Također školski vrt pruža mogućnost učenicima da i u izvannastavno vrijeme imaju priliku za rad, zabavu i druženje. Grubić (1963) navodi kako učenici u školskom vrtu uzgajajući biljke već u ranoj dobi primjenjuju osnovne biološke zakone i obrnuto, praktičnim radovima i pokusima otkrivaju, spoznaju i provjeravaju zakonitosti rasta i razvoja organizama. Nije dovoljno samo uzgojiti određene biljne vrste već je potrebno bilježiti i voditi dnevnik u kojima se zapisuju opažanja i promjene koje se događaju prilikom rasta i razvitka biljke. Vodeći bilješke i zapisujući događanja u dnevnik, učenici na temelju sustavnog promatranja samostalno dolaze do zaključka o tome koji su materijalni uvjeti potrebni za rast i razvoj biljke. „Na kraju oni utvrđuju da rast i razvoj biljaka zavise od mnogih materijalnih uvjeta (tla, vlage, svjetla, sjemena, hrane, topline, okolnih biljaka, korova štetnika itd.), ako se ti uvjeti ne ispune onda zaostaje i rast biljaka“ (Grubić, 1963, str. 202). Iako je prvenstvena svrha školskih vrtova ostvariti različite odgojno-obrazovne zadatke, oni neposredno djeluju i na cjelokupni razvoj zajednice. „Poznavanje prirode u vezi s radom u školskom vrtu znači za svakog čovjeka bogatstvo jasnih spoznaja o prirodi i prirodnim pojavama“ (Pirnat, 1952, str. 11).

8. OSNIVANJE I ORGANIZACIJA ŠKOLSKIH VRTOVA

Prilikom osnivanja školskih vrtova naglasak se stavljao na to da se u njemu osigura izvođenje praktične nastave i radove iz gospodarstva. Iz tog razloga u literaturi se spominje i naziv *gospodarska pokušališta*. Kasnijim razvojem školski vrtovi sve više dobivaju na važnosti te postaju mjesta pogodna za izvođenje pokusa i eksperimenata. Samim time njihov se naziv mijenja u *pokusne vrtove*. „Ovim se zapravo naglašava nova kvaliteta u povezivanju školskih vrtova i nastave, da se ne ostaje na površinskoj-verbalnoj povezanosti, nego se koriste mnogo kvalitetniji oblici: sustavno promatranje i pokusi“ (Munjiza, 2003, str. 69). Svako osnivanje i organizacija školskog vrta temelji se na osnovnim zadacima nastavnih predmeta, a uz to treba ispuniti osnovne materijalne uvijete kako bi se u njemu mogla održavati nastava. Svaki školski vrt treba biti organiziran u neposrednoj blizini škole, na pogodnom mjestu uz dobru kvalitetu tla. Veličina školskog vrta zavisi slobodnoj površini oko škole, o broju učenika te škole i o njihovoj uključenosti u rad školskog vrta. Munjiza (2003) navodi podatke u kojima stoji da je okružnica iz 1856. godine zahtijevala da veličina školskog vrta bude najmanje 3000 m², dok okružnica iz 1883. godine predlaže da se u školskom vrtu osigura najmanje 1000 m² za voćarski rasadnik. Sve suvremenijom organizacijom i razvojem školskih vrtova te njihovom implementacijom u odgojno-obrazovni sustav, nestaje potreba za egzaktnim određenjem njihove ukupne površine. Grubić (1963) navodi kako prije osnivanja školskog vrta treba izvolijevati perspektivni plan prema kojem će se postupno iz godine u godinu vrt proširivati i nadograđivati. Također navodi kako nije bitno uzgajati veliku količinu biljaka i životinja već je za odgojno-obrazovni sustav potrebno da živi svijet u njemu bude raznolik. Bogatstvo živog svijeta u školskom vrtu pruža učenicima mnoštvo predodžaba i znanja o svijetu koji ih okružuje. Samim time nije dovoljno samo osnovati školski vrt već je potrebno svakodnevno i voditi brigu o njemu. Da bi školski vrt bio što uspješniji i organiziraniji potrebno je da jedna osoba bude odgovorna za njegovo vođenje i organizaciju. Grubić (1963) takvu osobu naziva rukovodiocem. Rukovodilac ne brine samo o organizaciji i upravljanju školskim vrtom već zajedno s ostalim učiteljima i nastavnicima obavlja sve potrebne radove kako bi se u njemu mogla održati potrebna nastava. Prema Grubiću (1963) rukovoditelj svake godine, najbolje u jesen, treba izraditi neposredni godišnji plan svih radova za sljedeću godinu. U tom planu treba biti predviđen raspored odjeljaka, kao i raspored zaduženja. „Za svaki odjeljak vrta treba poseban plan radova,

pokusa i promatranja, koja će se u njemu izvršiti“ (Grubić, 1963, str. 205). Važno je da se prilikom planiranja vodi računa i o tome da vrt bude podijeljen putovima, stazama i puteljcima kako bi sve parcele bile pristupačne. Prema Grubiću (1963) gredice u školskom vrtu za pojedine grupe od 2 do 4 učenika trebaju biti veličine od 3 do 8 kvadratnih metara dok parcela na kojima se vrše vježbe cjelokupnog razreda trebaju biti veličine oko jednog ara. Također gredice je potrebno označiti pločicama kako bi se unaprijed znalo tko je zadužen i odgovoran za pojedini dio vrta. „O svakoj gredici i biljkama na njoj vode zaduženi učenici dnevnik, u koji bilježe najprije planove radova, a poslije sva promatranja i promjene, obavljene radove i rezultate koji su postignuti“ (Grubić, 1963, str. 208). Važno je voditi računa o tome da zaduženja ne budu preteška i da ne opterećuju djecu već da im zadaci u školskom vrtu pružaju zadovoljstvo i da im budu poticaj da i u svoje slobodno vrijeme odlaze u školski vrt. Pored svega važno je da učenici sve ono što opažaju, zamjećuju i rade u školskom vrtu ujedno i zabilježe. Vrlo bitnu ulogu u sistematizaciji znanja imaju dnevnic rada. Grubić (1963) navodi kako je dnevnik rada vrlo vrijedno sredstvo koje pomaže učenicima u izvođenju samostalnih radova u vrtu, koje ih usmjerava na točnost i pravovremenost, a također pomaže i u razvijanju promatračkih sposobnosti. Dnevnik osim što učeniku služi kao podsjetnik, on učiteljima pruža kontrolu i uvid u ono što su i na koji način učenici odradili u školskom vrtu. Pored toga bitno je da svaki učitelj prije svega nauči učenike kako voditi dnevnik i što sve i na koji način trebaju zapisivati u njega.

9. IZVOĐENJE NASTAVE U ŠKOLSKOM VRTU

Jedan od osnovnih temelja školskog vrta jest ideja da učenici u njemu rade samostalno, da razumiju ono što rade i da znaju zašto nešto rade. „Ukoliko je rad tako organiziran, tada je obično izvor zadovoljstva, odgojan i efikasnije ostvaruje sve postavljene zadatke“ (Munjiza, 2003, str. 67). Potrebno je također napomenuti i to da u školskom vrtu nije dovoljno samo zasaditi određenu biljku već je potrebno razumjeti svrhu rada u školskom vrtu i važnost suradnje i zajedništva. Rad u školskom vrtu ne samo da pridonosi socijalizaciji učenika i stjecanju radnih navika već ih uči poštovati i živjeti u skladu s prirodom. Ovdje Munjiza (2003) govori o tome da svaki učenik koji nauči kako zasaditi i njegovati biljku u školi, radit će to i kod kuće, također onaj tko u školskom vrtu postavlja kućice za ptice taj ni kod kuće neće uništavati gnijezda. Pogrešno je shvaćanje da je rad u školskom vrtu isključivo manualni, tjelesni rad bez uporabe ostalih odgojno-obrazovnih elemenata. Treba imati na umu da je bitno obilježje rada u školskom vrtu spoj praktičnog i teorijskog dijela nastavnog procesa. Svaki se sat u školskom vrtu sastoji od dva dijela i to od teorijske obrade i samostalnog praktičnog rada. Grubić (1963) navodi kako je organizacija rada u školskom vrtu većinom teža i složenija od organizacije nastave u učionici te uz to zahtijeva i puno veću pripremljenost nastavnika. Nakon što učitelj odredi temu, sadržaj i zadatak sata u školskom vrtu potrebno je da prije same nastave u školskom vrtu s učenicima provede uvodni razgovor u kojem će ponoviti prethodno stečena znanja koja su ujedno i temelj za što bolje shvaćanje i usvajanje novog nastavnog sadržaja. „U tom uvodnom dijelu nastavnik daje pored ostaloga, i upute kako će učenici izaći u vrt, gdje će se rasporediti za vrijeme rada, kako će se podijeliti materijal i oruđe, o prikupljanju i čišćenju oruđa i o vraćanju u školu“ (Grubić, 1963, str. 211). Za svako pravilno izvođenje radova u školskom vrtu potrebno je da učitelj, neposredno prije samog izvođenja nastave, daje učenicima konkretne upute što i na koji način treba izvršiti. „Od velikog je značaja da učitelj s djecom raspravi sve radnje u školskom vrtu s prirodoslovnog, poljoprivrednog i ekonomskog stajališta, a posebice sa stajališta očuvanja prirode, kako bi učenici znali što rade i zbog čega“ (Andić i Radošević, 2016. str. 289). Pored toga svakako je jako bitno da učitelj osim frontalnog teorijskog dijela ujedno i demonstrira što na koji način treba napraviti kako bi učenici kroz konkretne primjere i na zoran način mogli samostalno djelovati i izvršiti zadatak. Uz to potrebno je i da svaki svoj postupak ujedno i objasni učenicima. Grubić (1963) također navodi

kako je potrebno da nakon učiteljeve demonstracije još jedan ili dvoje učenika ponovi postupak dok ostali učenici pažljivo promatraju. Tek kada je učitelj posve siguran da su učenici razumjeli zadatak upućuje ih na samostalan rad. Za vrijeme davanja uputa potrebno je da u školskom vrtu vlada disciplina dok za vrijeme istraživačkog tj. samostalnog rada učenici imaju slobodu da se dogovaraju, ispravljaju te da si pomažu. Za vrijeme učeničkog samostalnog rada učitelj obilazi radna mjesta, provjerava obavljaju li učenici određene zadatke pravilno te ih savjetuje i usmjerava ka cilju. Ako učenici nisu uspjeli dovršiti zadatak mogu ga završiti u izvanškolsko vrijeme. Da bi učenici stjecali pozitivan stav prema radu i radnim navikama potrebno je da prvenstveno učitelj bude organiziran i da svojim primjerom vodi učenike prema uspješnom ostvarenju ciljeva. Grubić (1963) navodi kako loša organizacija rada, bez plana i pravilnih uputa te bez rasporeda vodi ka tome da učenici ne znaju što bi i kako radili te se bave nekim drugim poslovima i samim time narušavaju disciplinu. Shodno tome potrebno je djelovati tako da učenici u svakom trenutku budu zainteresirani za rad i da im taj rad ujedno pruža sreću i zadovoljstvo. Prema Grubiću (1963) svaki nastavni sat u školskom vrtu treba završiti malo ranije kako bi ostalo dovoljno vremena da se pospreme korištena sredstva i materijali te da učitelj porazgovara s učenicima o tome što su danas radili, što su naučili i na koji način su izvršili određene zadatke. Naposljetku svaki rad u školskom vrtu mora biti usmjeren prema tome da ostvaruje odgojno-obrazovne zadaće školskog sustava, a da pritom učenici uživaju u načinu na koji je organizirana nastava.

10. DANAŠNJE STANJE ŠKOLSKIH VRTOVA

U dosadašnjim poglavljima naglasak je stavljen na povijesni razvoj školskih vrtova te njihovu ulogu i značaj u odgojno-obrazovnom procesu. Osim povijesnog aspekta potrebno je osvrnuti se i na današnje stanje i funkciju školskih vrtova u osnovnim školama. Prethodnim razmatranjem uočavamo da organizacija i razvoj školskih vrtova nije jednostavan i brz proces. Sama organizacija zahtjeva dodatnu količinu vremena, novca te brige i uloženog truda. „U dosadašnjim istraživanjima identificirane su prepreke za rad u nastavi, ali i za unaprjeđivanje estetike školskih igrališta i vrtova: nedostatak prostora i vremena, financijska sredstava, nedovoljna potpora školskog osoblja, slab interes, nedovoljno hortikulturno i estetsko znanje te preopterećenje učitelja“ (Anđić i Radošević, 2016, str. 289; prema Yu, 2012). Na temelju navedenog citata vidljivo je da velik broj faktora utječe na samu organizaciju školskih vrtova, a ujedno i na realizaciju nastave u njemu. Jedan od glavnih aktera zaduženih za nastavu i brigu o školskom vrtu jest učitelj. Anđić i Radošević (2016) navode kako je jedna od temeljnih zapreka nedovoljna kompetentnost i osposobljenost učitelja za izvannastavne aktivnosti, a uz to i za rad u školskom vrtu. U današnjem odgojno-obrazovnom sistemu učitelji nemaju obvezu dodatne edukacije na području izvanučioničke nastave, a osnivanje i briga o školskom vrtu stvar je vlastitog izbora. Iako smo u dosadašnjim razmatranjima mogli primijetiti da je školski vrt bio propisan različitim naredbama, zakonima i propisima, danas školski vrt osnivaju oni učitelji koji su dovoljno motivirani, hrabri i svjesni njegove važnosti za nastavu i učenike. Uz motivaciju, volju i želju učitelja potrebni su i mnogi drugi elementi za koje se treba pobrinuti vladajući vrh. Veliku ulogu u samoj realizaciji ima država odnosno Ministarstvo zaduženo za zakonsku regulativu, ali i dodatnu financijsku potporu prilikom razvoja školskih vrtova te kupnje alata i sadnog materijala. Živimo u vremenu kada je prioritet odgojno-obrazovnog sustava da svaki učenik posjeduje tablet te u skladu s tim izvanučionička nastava te aktivnosti na svježem zraku padaju u drugi plan. U skladu s tim većina financijskih sredstava države odlazi na kupnju potrebne tehnologije, dok školske vrtove većinom osnivaju učitelji ovisno o vlastitoj volji i sredstvima. Zbog toga većini učitelja danas, školski vrt predstavlja dodatnu obvezu i brigu. Osim brige i financijskih sredstava veliku zapreku razvoju školskih vrtova predstavlja i već spomenuti problem nedovoljnog prostora na kojem bi se provelo njegovo osnivanje. Zbog toga učitelji koji žele uložiti vlastito vrijeme i trud

organizirajući nastavu u školskom vrtu, nerijetko nemaju tu mogućnost zbog manjka adekvatnog prostora. S obzirom na to da je hrvatsko školstvo pod državnom regulativom, potrebno je da Ministarstvo poduzme potrebne mjere kako bi se osiguralo dovoljno prostora i financijskih sredstava za razvoj školskih vrtova.

Hrvatsko školstvo imalo bi mnogo toga dobrog za naučiti iz primjera waldorfskih škola. U tim školama školski vrt je sastavni dio odgoja i obrazovanja. U njima je najvažnije da učenici budu u doticaju s prirodom, da dolaze do zaključaka na temelju vlastitog iskustva te da aktivno sudjeluju u nastavnom procesu. Iako su dobrobiti školskih vrtova mnogostruke, u današnjem se svijetu njegova uloga i značaj zanemaruju. Veliki potencijal školskih vrtova i izvanučioničke nastave zamjenjuje se sjedilačkom nastavom i učenjem preko tableta. Pored svega najžalosnije je to što učenici sve više zanemaruju igru i druženje na svježem zraku zbog toga što ih se od malih nogu ohrabruje u tome da sjede pred malim ekranima i da zadovoljstvo pronalaze u virtualnom svijetu.

11. CILJ, PROBLEM I HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA

11.1. Cilj istraživanja

Opći cilj ovog istraživanja bio je ispitati mišljenje i uvjerenja učitelja o školskom vrtu i njegovoj primjeni u nastavi prirode i društva. Iz navedenog cilja proizašli su sljedeći problemi i hipoteze.

11.2. Problem

Problem 1

Smatraju li učitelji školski vrt važnim za odgojno obrazovni sustav?

Problem 2

Smatraju li učitelji da nastava prirode i društva u školskom vrtu povećava motivaciju učenika, potiče ih na razmišljanje i samostalno otkrivanje te razvija pozitivan stav prema radu?

Problem 3

Smatraju li učitelji da školski vrtovi iziskuju veliku angažiranost i financijsku pomoć škole i/ili roditelja te nedovoljnu financijsku pomoć države u njihovoj organizaciji i održavanju?

Problem 4

Jesu li problemi financijske prirode ključni za nedovoljnu organizaciju školskih vrtova?

11.3. Hipoteza

Hipoteza 1

Većina učitelja smatra školski vrt važnim za odgojno obrazovni sustav.

Hipoteza 2

Učitelji smatraju da nastava prirode i društva u školskom vrtu povećava motivaciju učenika, potiče ih na razmišljanje i samostalno otkrivanje te razvija pozitivan stav prema radu.

Hipoteza 3

Učitelji smatraju da školski vrtovi iziskuju veliku angažiranost i financijsku pomoć škole i/ili roditelja te nedovoljnu financijsku pomoć države u njihovoj organizaciji i održavanju.

Hipoteza 4

Većina učitelja kao glavni razlog neposjedovanja školskog vrta navodi nedostatak financijskih sredstava.

12. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

12.1. Uzorak ispitanika

Istraživanje je provedeno na uzorku od 100 učitelja (N=100) s područja Grada Zagreba, Zagrebačke i Bjelovarsko-bilogorske županije. Temeljem analize anketnog upitnika utvrđeno je da najveći broj ispitanika, njih 34% ima od 21-30 godina radnog iskustva, 29% ispitanika ima od 11-20 godina radnog iskustva, 20% njih ima više od 30 godina radnog iskustva dok najmanji postotak ispitanika, njih 17% ima manje od 10 godina radnog iskustva. Pored toga na temelju anketnog upitnika ispitala se i stečena stručna sprema ispitanika. Analizom je utvrđeno da najveći broj ispitanika, njih 59% ima stečenu visoku stručnu spremu, 39% ima stečenu višu stručnu spremu, dok 2% ispitanika ima titulu magistra znanosti. Rezultati su pokazali da od ukupno 100 učitelja njih 39% radi u školi koja ima školski vrt, dok 61% učitelja radi u školi koja nema školski vrt.

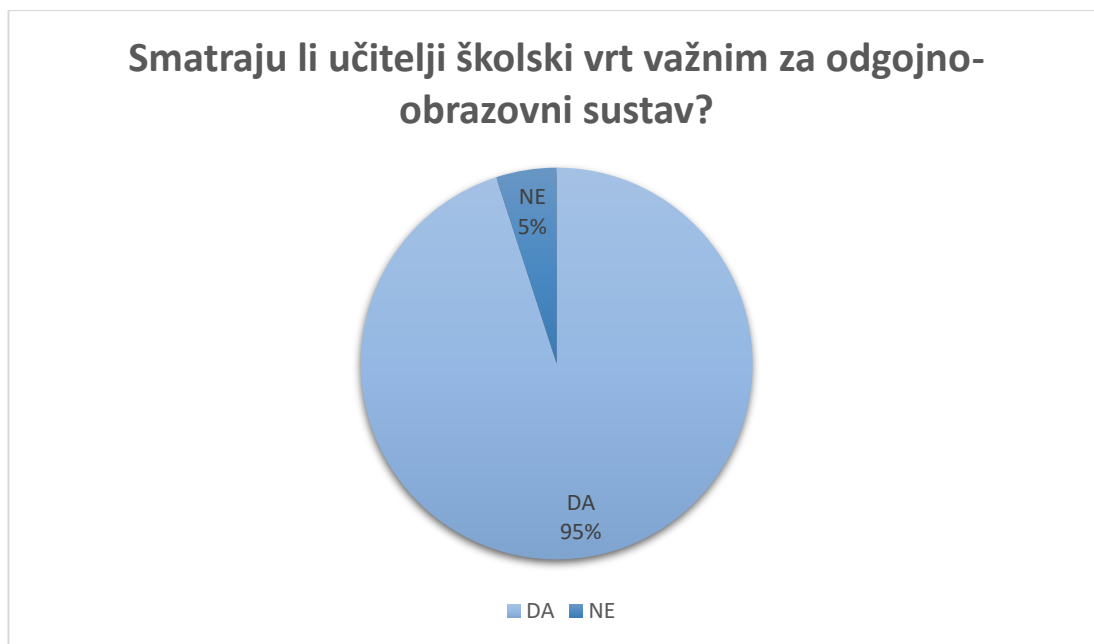
12.2. Vrsta, metoda, instrument i postupak istraživanja

Vrsta istraživanja je transversalno istraživanje. Podaci su prikupljeni deskriptivnom metodom, tehnikom anketiranja. Instrument za prikupljanje podataka bio je anketni upitnik u kojem su učitelji razredne nastave izrazili svoje mišljenje i uvjerenja o školskom vrtu i njegovoj primjeni u nastavi prirode i društva. Ispitanici su odgovarali na pitanja anonimno te su bili obaviješteni o svrsi navedenog istraživanja. Upitnik je sastavljen od dva dijela. Prvi dio sastojao se od sedam pitanja na koja su odgovarali svi ispitanici, dok su na drugi dio anketnog upitnika ispitanici bili upućeni ovisno o tome imaju li školski vrt ili ne. Upitnik se sastojao od pitanja otvorenog i zatvorenog tipa te niza tvrdnji koje su ispitanici procjenjivali na peterostupanjskoj Likertovoj skali procjene. Jedan dio anketnog upitnika sadržavao je pitanja zatvorenog tipa u kojem su učitelji iznosili vlastito mišljenje i stavove zaokružujući jedan od ponuđenih odgovora. Tri pitanja bila su otvorenog tipa na koja su učitelji odgovarali u nekoliko riječi. U 7. pitanju ispitanicima je bila ponuđena Likertova skala procjene s pet ponuđenih stupnjeva (1- uopće se ne slažem, 2- ne slažem se, 3- niti se slažem niti se ne slažem, 4- slažem se, 5- u potpunosti se slažem). Za svaku tvrdnju izračunala se aritmetička sredina zaokruženih odgovora na ponuđenoj skali te standardna devijacija, prikazane u *Tablici 1*. Za provjeru prve hipoteze analiziralo se 3. pitanje iz anketnog upitnika odnosno izračunao se postotak učitelja koji smatraju da je školski vrt važan

za odgojno obrazovni sustav. Za sljedeću hipotezu analiziran je stupanj slaganja učitelja s tvrdnjama pod rednim brojem 3, 10 i 11 kojima se željelo utvrditi u kojoj se mjeri učitelji slažu s tvrdnjom da školski vrt potiče motivaciju za rad, razmišljanje i samostalno otkrivanje učenika te pozitivan stav prema radu. Za provjeru četvrte hipoteze analiziran je stupanj slaganja učitelja s 8. i 10. tvrdnjom, odnosno želio se ispitati stupanj slaganja učitelja s tvrdnjom da država nedovoljno financira izgradnju i održavanje školskih vrtova te da školski vrtovi iziskuju veliku angažiranost i financijsku pomoć škole i/ili roditelja. Za posljednju hipotezu analizirani su razlozi učitelja za neposjedovanje školskog vrta. Učiteljima je bilo ponuđeno 8 tvrdnji u kojima su navedeni mogući razlozi za neposjedovanje školskih vrtova. Moguće je bilo odabrati više ponuđenih tvrdnji ovisno o tome koja najbolje opisuje njihovu situaciju. Također, učiteljima je bilo omogućeno i da navedu vlasti razlog ukoliko im ni jedna od ponuđenih tvrdnji ne odgovara.

13. REZULTATI I RASPRAVA

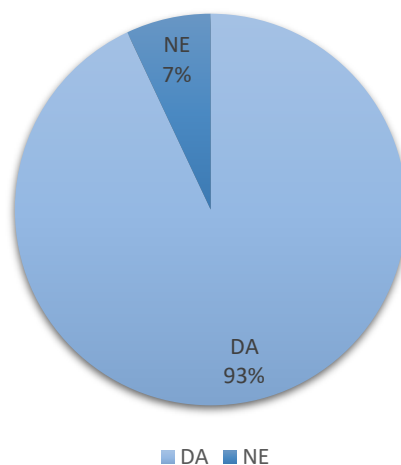
Na temelju analize učiteljskih odgovora utvrđeno je da se 95% učitelja izjasnilo da školski vrt smatra važnim za odgojno obrazovni sustav. Na temelju dobivenih rezultata utvrđujemo da se *Hipoteza 1: Većina učitelja smatra školski vrt važnim za odgojno obrazovni sustav, prihvaća*. Rezultati su prikazani i na *Grafikonu 1*.

Grafikon 1: Odgovori učitelja na pitanje smatraju li školski vrt važnim za odgojno-obrazovni sustav

Daljnjom analizom anketnog upitnika utvrđeno je da 93% učitelja smatra da nastavu u školskom vrtu treba implementirati u nastavni kurikulum prirode i društva. Ovakvi rezultati prikazuju kako učitelji imaju razvijenu svijest o važnosti školskog vrta za nastavu prirode i društva. Rezultati su prikazani u *Grafikonu 2*.

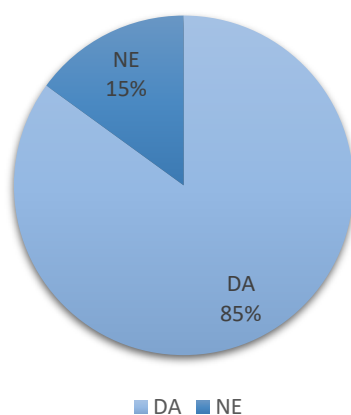
Treba li nastavu u školskom vrtu implementirati u nastavni kurikulum prirode i društva?

Grafikon 2: Odgovori učitelja na pitanje treba li nastavu u školskom vrtu implementirati u nastavni kurikulum prirode i društva.

Daljnijim razmatranjem utvrđeno je da 85% učitelja smatra da je učitelje potrebno dodatno educirati o načinima i mogućnostima provedbe nastave u školskim vrtovima. U *Grafikonu 3* prikazani su navedeni rezultati.

Treba li učitelje dodatno educirati o načinima i mogućnostima provedbe nastave u školskim vrtovima?

Grafikon 3: Odgovori učitelja na pitanje treba li učitelje dodatno educirati o načinima i mogućnostima provedbe nastave u školskim vrtovima.

Nadalje je analiziran stupanj slaganja učitelja s određenim tvrdnjama. U *Tablici 1* prikazana je aritmetička sredina odgovora ispitanika za svaku tvrdnju te standardna devijacija.

Tablica 1: Stupanj slaganja učitelja s određenom tvrdnjom

TVRDNJA	M	SD
Nastavni je plan i program (MZOŠ, 2006) prilagođen održavanju nastave PID u školskom vrtu.	2,75	0,910
Predmetni kurikulum prirode i društva (MZO, 2019) je prilagođen održavanju nastave PID u školskom vrtu.	2,96	0,871
Nastava PID u školskom vrtu povećava motivaciju učenika za rad.	4,3	0,831
Radni uvjeti koji trenutno vladaju u školama onemogućuju održavanje nastave PID u školskom vrtu.	3,42	1,012
Nastava PID u školskom vrtu iziskuje veću pripremljenost i više uloženog truda od strane učitelja.	4,3	0,7
Učenici lakše usvajaju određene nastavne sadržaje u školskom vrtu.	4,51	0,640
U školskom se vrtu može održavati samo nastava prirode i društva.	1,87	0,833
Država ne daje dovoljno financijskih sredstava za izgradnju i održavanje školskih vrtova.	3,96	1,029
Učitelji i učiteljice teško postižu disciplinu i autoritet nad učenicima prilikom održavanja nastave u školskom vrtu.	2,21	0,920
Nastava PID u školskom vrtu potiče učenike na razmišljanje i samostalno otkrivanje.	4,52	0,624
Školski vrtovi iziskuju veliku angažiranost i financijsku pomoć škole i/ili roditelja.	3,62	0,797
Učenici razvijaju pozitivan stav prema radu i školskim obvezama u školskom vrtu.	4,51	0,624

Iz navedenih rezultata potrebno je izdvojiti izrazito visok stupanj slaganja učitelja s tvrdnjom da nastava PID u školskom vrtu povećava motivaciju za rad ($M= 4,3$, $SD=$

0,831). Učitelji su također pokazali izrazito visok stupanj slaganja s tvrdnjom da nastava PID u školskom vrtu potiče učenike na razmišljanje i samostalno otkrivanje (M= 4,52, SD= 0,624). Učitelji pokazuju izrazito visok stupanj slaganja s tvrdnjom da učenici razvijaju pozitivan stav prema radu i školskim obvezama u školskom vrtu (M= 4,51, SD= 0,624). Na temelju dobivenih rezultata možemo utvrditi da se *Hipoteza 2.* kojom smo pretpostavili *da učitelji smatraju da nastava prirode i društva u školskom vrtu povećava motivaciju učenika, potiče ih na razmišljanje i samostalno otkrivanje te razvija pozitivan stav prema radu*, prihvaća. Daljnjom analizom utvrđeno je da učitelji pokazuju visok stupanj slaganja s tvrdnjom da država ne daje dovoljno financijskih sredstava za izgradnju i održavanje školskih vrtova (M= 3,96, SD= 1,029). Uz to učitelji su suglasni s tvrdnjom da školski vrtovi iziskuju veliku angažiranost i financijsku pomoć škole i/ili roditelja (M= 3,62, SD= 0,797). Na temelju prikazanih rezultata utvrđujemo da se *Hipoteza 3.* kojom smo pretpostavili *da učitelji smatraju da školski vrtovi iziskuju veliku angažiranost i financijsku pomoć škole i/ili roditelja te nedovoljnu financijsku pomoć države u njihovoj organizaciji i održavanju*, prihvaća.

Za provjeru posljednje hipoteze analizirano je pitanje u kojem su učitelji (koji rade u školama koje ne posjeduju školski vrt) trebali zaokružiti tvrdnju ili više njih koja najbolje opisuje razloge zbog kojih njihova škola ne posjeduje školski vrt. Na temelju dobivenih rezultata utvrđeno je da većina učitelja, njih 40 (66%) kao glavni razlog navodi nedostatak financijskih sredstava. U skladu s tim *Hipoteza 4: Većina učitelja kao glavni razlog neposjedovanja školskog vrta navodi nedostatak financijskih sredstava*, se prihvaća. *Grafikon 4* najbolje prikazuje odabir ostalih razloga zbog kojih škole ne posjeduju školski vrt. Vidljivo je da odmah iza financija kao jedan od razloga za neposjedovanje školskog vrta učitelji navode nedostatak materijala potrebnih za obradu i brigu o školskom vrtu. Također potrebno je navesti i činjenicu da niti jedan učitelj kao razlog ne navodi to da je školski vrt nepotreban u nastavi.

Grafikon 4: Odabir tvrdnji koje najbolje opisuju zašto učitelji nemaju školski vrt

14. ZAKLJUČAK

Premda su mogućnosti i značaj školskih vrtova mnogostruki, poražavajuća je činjenica da su državne vlasti bile svjesnije njegove važnosti u 18. stoljeću, nego danas kada smatramo da nam je odgojno-obrazovni sustav napredovao do zavidne razine.

Na temelju provedenog istraživanja vidljivo je da većina učitelja smatra školski vrt vrlo važnim za odgojno-obrazovni sustav. Rezultati pokazuju da su učitelji svjesni kako nastava u školskom vrtu povećava motivaciju za rad, potiče učenike na razmišljanje i samostalno otkrivanje te da kroz različite aktivnosti u školskom vrtu učenici razvijaju pozitivan stav prema radu i školskim obvezama. Na temelju proučene literature i provedenog istraživanja jasno je da nastava u školskom vrtu pozitivno djeluje ne samo na motorički već i na kognitivni i emocionalni razvoj djeteta. U skladu s time, zabrinjavajuć je njegov položaj u današnjem obrazovnom sustavu. Istraživanje je pokazalo da većina današnjih učitelja smatra da državne institucije, koje se bave odgojem i obrazovanjem, nedovoljno financiraju organizaciju i razvoj školskih vrtova te da se prevelik teret stavlja na leđa učitelja. Osim financija veliki su problem, nedostatak potrebnih materijala, prostora i vremena učitelja za brigu o školskom vrtu i provođenje nastave u njemu.

Na temelju svih dosadašnjih razmatranja jasno je da su potrebne temeljne promjene u hrvatskom obrazovnom sustavu. Živimo u vremenu kada tehnologija napreduje munjevitom brzinom, a tehnološki napredak zapravo je napredak cjelokupnog čovječanstva. Međutim pored svega toga zaboravljamo da je svaki čovjek dio prirode te da kao takav mora živjeti i djelovati u skladu s njom.

Učitelj koji svoje učenike izvodi u prirodu i koji ih poučava životu u skladu s njom, odgaja ljude koji će cijeniti i poštovati prave vrijednosti u životu.

Naposljetku ovo istraživanje može biti temelj nekom daljnjem složenijem istraživanju, ali isto tako i poticaj za određene promjene na području izvanučioničke nastave odnosno nastave organizirane u školskim vrtovima.

LITERATURA

1. Anđić, D. (2007). Učenje i poučavanje prirode i društva na otvorenim prostorima. *Metodički obzori*, 2(2007)1 (3), 7-23.
2. Anđić, D. i Radošević, M. (2016). Školski okoliš u funkciji odgojno-obrazovne prakse rada učitelja u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj. *Školski vjesnik*, 65 (2), 287-299.
3. Batinić, Š. i Radeka, I. (2017). Od reformne do alternativne pedagogije: pokušaji drugačije škole u Hrvatskoj u 20. stoljeću. *Acta Iadertina*, 14 (1), 41-60.
4. Bobanac, M. (1994). Razvitak školskih vrtova i njihov doprinos u unapređenju poljoprivrede u Hrvatskoj. *Život i škola*, 43 (1994) (2), 137-146.
5. Bognar, L., Matijević, M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
6. De Zan, I. (2005). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Golubović, A. (2018). Učiteljski poziv i odgajanje: razmatranje iz perspektive filozofije odgoja. *Odgojno-obrazovne teme*, 1 (1-2), 141-162.
8. Grubić, M. (1963). *Metodika nastave poznavanja prirode i biologije*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
9. Jagodić, L.J. i Seršić, N. (2012). Učenička zadruga kao model poduzetništva. *Učenje za poduzetništvo*, 2 (1), 193-200.
10. Kolar-Dimitrijević, M. (2014). Značenje školskih vrtova u sjevernoj Hrvatskoj u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije. *Ekonomska i ekohistorija*, 10 (1), 217-232.
11. Krušić, V. (2016). "Učitelj umjetnik" - Davorin Trstenjak. *Hrvatski*, 14 (1), 39-51.
12. Lunka, T. (2015). Školski vrtovi i pčelinjaci u jugoistočnoj Slavoniji: (od 18. stoljeća do četrdesetih godina 20. stoljeća). *Vukovarsko-srijemski učitelj*, 12 (1), 271-279
13. Matijević, M. (2001). *Alternativne škole: Didaktičke i pedagoške koncepcije*. Zagreb: Tipex.

14. Munjiza, E. (2003). *Pedagogijska funkcija školskih vrtova: (Povijesno iskustvo, suvremeno stanje i tendencije)*. Velika Kopanica: Teka.
15. Pirnat, S. (1952). *Školski vrt*. Zagreb: Školska knjiga.
16. Slačanac, I. i Munjiza, E. (2007). Programski sadržaji razredne nastave i mogućnosti njihove realizacije u školskim vrtovima (rad je izvadak iz diplomskoga rada Pedagogijska funkcija školskih vrtova, obranjen na Visokoj učiteljskoj školi u Osijeku). *Život i škola, LIII* (17), 87-100.
17. Škuljević, K. (2013). *Školski vrtovi i učeničko gospodarstvo u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. st. s posebnim osvrtom na školu u Sibirju*. Sibirj: Osnovna škola „Ivan Mažuranić“.
18. Trstenjak, D. (1883). *Školski vrt u selu: sa 119 slika*. Zagreb: Hrv. Pedagogijski-književni odbor.
19. Vrančić, M. i Lovrenčić, S. (2013). Inovacije u radu učeničkih zadruga : Primjer dobre prakse. *Učenje za poduzetništvo, 3* (2), 46-53.
20. Župan, D. (2017). *Biti učenik u Hrvatskoj u dugom 19. stoljeću: Katalog izložbe*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Internetske stranice

1. Školski portal na adresi <https://www.skolskiportal.hr> (19.08.2019.)

PRILOZI

Prilog 1 *Anketni upitnik za učitelje primarnog obrazovanja*

Poštovani učitelji i poštovane učiteljice,

U okviru diplomskog rada provodim istraživanje u kojem želim ispitati stavove i mišljenja učitelja i učiteljica o mogućnostima provedbe nastave prirode i društva u školskom vrtu. U skladu s tim, ljubazno bih Vas zamolila da izdvojite nekoliko minuta i iskreno odgovorite na sljedeća pitanja. Svi su odgovori anonimni i koristit će se isključivo u svrhe diplomskog rada.

Unaprijed se zahvaljujem na suradnji.

1. Koliko imate godina radnog iskustva u nastavi?

- a) 0 – 10 godina
- b) 11 – 20 godina
- c) 21 – 30 godina
- d) 30 i više godina

2. Vaša stečena stručna sprema trenutno je:

- a) VŠS (viša stručna sprema)
- b) VSS (visoka stručna sprema)
- c) mr. sc. (magistar znanosti)
- d) dr. sc. (doktor znanosti)

3. Smatrate li školski vrt važnim za odgojno obrazovni sustav?

- a) DA
- b) NE

4. Treba li nastavu u školskom vrtu implementirati u nastavni kurikulum prirode i društva?

- a) DA
- b) NE

5. Treba li učitelje i nastavnike dodatno educirati o načinima i mogućnostima provedbe nastave u školskim vrtovima?

a) DA

b) NE

6. Što mislite kako nastava u školskom vrtu može pridonijeti odgoju i obrazovanju učenika?

7. Označite u kojoj se mjeri slažete sa sljedećim tvrdnjama.

1- uopće se ne slažem

2- ne slažem se

3- niti se slažem, niti se ne slažem

4- slažem se

5- u potpunosti se slažem

1.	Nastavni je plan i program (MZOŠ, 2006.) prilagođen održavanju nastave PID u školskom vrtu.	1	2	3	4	5
2.	Predmetni kurikulum prirode i društva (MZO, 2019) je prilagođen održavanju nastave PID u školskom vrtu.	1	2	3	4	5
3.	Nastava PID u školskom vrtu povećava motivaciju učenika za rad.	1	2	3	4	5
4.	Radni uvjeti koji trenutno vladaju u školama onemogućuju održavanje nastave PID u školskome vrtu.	1	2	3	4	5
5.	Nastava PID u školskom vrtu iziskuje veću pripremljenost i više uloženog truda od strane učitelja.	1	2	3	4	5
6.	Učenici lakše usvajaju određene nastavne sadržaje u školskom vrtu.	1	2	3	4	5
7.	U školskom se vrtu može održavati samo nastava prirode i društva.	1	2	3	4	5

8.	Država ne daje dovoljno financijskih sredstava za izgradnju i održavanje školskih vrtova.	1	2	3	4	5
9.	Učitelji i učiteljice teško postižu disciplinu i autoritet nad učenicima prilikom održavanja nastave u školskom vrtu.	1	2	3	4	5
10.	Nastava PID u školskom vrtu potiče učenike na razmišljanje i samostalno otkrivanje.	1	2	3	4	5
11.	Školski vrtovi iziskuju veliku angažiranost i financijsku pomoć škole i/ili roditelja.	1	2	3	4	5
12.	Učenici razvijaju pozitivan stav prema radu i školskim obvezama u školskom vrtu.	1	2	3	4	5

Ima li Vaša škola školski vrt?

- a) DA
- b) NE

Na sljedeća 4 pitanja odgovaraju učitelji koji su na prethodnom pitanju zaokružili potvrđan odgovor.

1. Koliko dugo Vaša škola ima školski vrt?

- a) Manje od 1 godine
- b) 1 – 2 godine
- c) 2 – 3 godine
- d) 5 i više godina

2. Koliko često provodite nastavu u školskom vrtu?

- a) Često, više od 2 puta tjedno
- b) Ponekad tijekom sezone rasta i cvatnje
- c) Ne provodim nastavu u školskom vrtu
- d) Ostalo

3.) Tko sve brine o vrtu u Vašoj školi?

a) Učitelji

b) Učenici

c) Roditelji

d) Spremačice i domari

Ostalo _____

4.) Koji nastavni sadržaj ili aktivnosti provodite u školskom vrtu?

Na sljedeća 3 pitanja odgovaraju učitelji čija škola NE posjeduje školski vrt.

1.) Ima li Vaša škola dovoljno prostora za izgradnju školskog vrta?

a) DA

b) NE

2.) Ima li Vaša škola ambicije ili planove za izgradnju školskog vrta u budućnosti?

a) DA

b) NE

3.) Zaokružite tvrdnje koje najbolje opisuju zašto Vaša škola ne posjeduje školski vrt.

a) Nedostatak prostora

b) Nedostatak financijskih sredstava

- c) Nedostatak edukacije učitelja o vođenju i brizi za školske vrtove
- d) Nedostatak podrške ravnatelja i ostalih stručnih službi
- e) Nedostatak vremena učitelja
- f) Nezainteresiranost učitelja
- g) Nedostatak materijala potrebnih za obradu i brigu o školskom vrtu
- h) Školski vrt je nepotreban u nastavi

Ostalo _____

Navedite neka svoja dodatna razmišljanja, pitanja ili sugestije o provođenju nastave u školskim vrtovima.

Izjava o samostalnoj izradi rada

IZJAVA

Ja Valentina Erjavec izjavljujem da sam potpuno samostalno izradila diplomski rad koristeći se prethodno navedenom literaturom i znanjem stečenim tijekom fakultetskog obrazovanja. Pritom se želim zahvaliti i mentorici doc. dr. sc. Aleni Letini na uloženom trudu i savjetima koji su mi bili od iznimne pomoći tijekom pisanja navedenog rada.

Potpis:
